

DESPRE EMITEREA MONEDELOR DE TIP KOSON*

DE

LUCIAN MUNTEANU

CUVINTE CHEIE: monede de tip koson, iconografie, monograme, monede pseudolysimach

Problema monedelor de tip koson reprezintă unul dintre cele mai interesante capitole din întreaga numismatică românească, fapt explicabil prin ineditul acestor emisiuni. Kosonii sunt piese bătute din aur, cu un titlu destul de ridicat, îmbinând caracteristici ce aparțin unor arii monetare diferite. Iconografia combină reprezentările de pe două tipuri monetare romane, în vreme ce legenda înscrisă pe revers și identificarea unui nominal grec pentru aceste emisiuni aparțin civilizației elene. De asemenea, celor de mai sus li se adaugă faptul că principalele descoperiri de acest tip se concentrează în spațiul intracarpatic, mai precis în zona complexului de cetăți dacice din Munții Orăștiei.

Interpretări ale iconografiei monedelor de tip koson. Problemele referitoare la iconografia monedelor de aur cu legenda ΚΟΣΩΝ au trezit un interes deosebit din partea a numeroși cercetători, oferind în multe cazuri argumente care să susțină diferite construcții teoretice în încercarea de a elucida circumstanțele istorice ale baterii acestor monede. Prin urmare, vom insista asupra acestui aspect deloc nesemnificativ, urmărind ca printr-o analiză de cele mai multe ori comparativă să discutăm o parte din problemele specifice reprezentărilor de pe aceste emisiuni monetare. Înainte de a prezenta descrierea detaliată a acestora, precizăm că se admite, în general, existența a două serii distincte, diferențiate de prezența sau absența unei monograme în câmpul monedei¹. Iată descrierea pieselor:

Seria I: Av/ Acvila spre stânga, cu aripile deschise, ține gheara stângă pe un sceptru reprezentat de o înșiruire de globule și are o cunună în gheara dreaptă. Imaginea este încadrată într-un cerc perlat.

Rv/ Trei personaje masculine mergând spre stânga, reprezentând, se pare, procesiunea unui consul roman între doi lictori; în exergă, sub o linie alcătuită din globule, legenda ΚΟΣΩΝ; în câmpul din stânga, o monogramă variabilă²:

Imaginea este încadrată într-un cerc perlat.

Seria II: Cuprinde piese asemănătoare, dar fără monogramă pe revers.

În prezentarea acestor monede am considerat aversul ca fiind partea pe care este reproducă acvila, iar reversul, pe cea redând cele trei personaje amintite. Deoarece nu există încă un consens al specialiștilor, cu privire la care dintre fețele monedei de tip koson trebuie considerată avers și care revers³, se impune reluarea principalelor argumente care să sprijine alegerea noastră. Analizând un număr de exemplare ale tipului, cu anumite particularități tehnice, I. Winkler observă că pe monedele rebătute, urmele acestei operații se află pe

*Prima parte a acestui studiu a fost publicată în *ArhMold*, 25, 2002 (2004), p. 253–270.

¹ M. Bahrfdt, *Über die Goldmünzen des Dakerkönigs ΚΟΣΩΝ † 725/29*, Berlin, 1911 (Verlag der Berliner Münzblätter), p. 1 și 5.

² Cele trei variante distincte de monogramă au fost identificate de M. Bahrfdt (*op. cit.*, p. 10).

³ În numismatica autohtonă, C. Preda apreciază partea cu acvila drept reversul monedei de tip koson (*Monedele geto-dacilor*, București, 1973, p. 353; *Istoria monedei în Dacia preromană*, București, 1998, p. 226, 229; *Ein neuer Vorschlag zur Chronologie der Koson-Münzen*, în U. Peter (ed.), *Stephanos nomismatikos. Edith Schönert-Geiss zum 65. Geburtstag*, Berlin, 1998, p. 555).

partea cu legenda și, aici, efigia prezintă semne vădite de degradare stilistică, legenda reducându-se, uneori, la simple linii neregulate. Aceste constatări au condus spre ideea că ștanțele cu care s-au realizat aceste reprezentări au fost gravate în număr mai mare, din cauza uzurii lor mai rapide. Așadar, ștanța cu tipul reprezentând lictorii cu consulul și legenda a fost folosită ca ștanță superioară (mobilă), pe care era gravat reversul monedei. Această situație e confirmată de relieful acvilei, care este mai pronunțat, în comparație cu acela al reprezentărilor de pe fața opusă, care este mai plat⁴.

Acestea par a fi argumentele care pot fi utilizate în identificarea aversului și reversului monedelor de tip koson. Alte ipoteze avansate, care sprijină acest punct de vedere, nu prezintă aceeași încredere. Facem referire la opinia aceleiași numismate, care completează cele de mai sus cu observația că, în monetăriile din lumea elenistică, numele emitentului figura întotdeauna pe revers, ca și în Roma republicană, de altfel, unde, în cele mai multe cazuri numele monetarului era aplicat tot pe reversul monedei⁵. Aceste constatări, juste de altfel, nu se pot extinde și asupra unei monetării barbare (în speță, geto-dacă), considerată tot mai insistent mediul de emisie a acestor piese (punct de vedere acceptat de cercetătoarea clujeană). Din motive asemănătoare, remarcile lui O. Iliescu cu privire la psihologia monetară a anticilor, trebuie privite cu circumspecție în acest caz. În definirea aversului și reversului unei monede bătută în antichitate, după cum consideră cercetătorul bucureștean, trebuie să ținem cont de faptul că anticii (greci, romani sau barbari) acordau primul loc imaginilor divine sau totemice, reprezentările de personaje umane ocupând un loc secundar⁶. Se poate sesiza pericolul unor asemenea generalizări, dacă ținem cont de faptul că acvila de pe monedele de tip koson are ca prototip o imagine de pe reversul unei piese romane.

Reprezentările de pe monedele de tip koson s-au inspirat din iconografia monetăriei romane din ultimul secol al Republicii. Identificarea modelelor folosite pentru avers și revers s-a realizat fără dificultăți. Astfel, acvila figurată pe avers reproduce, într-o manieră proprie, imaginea folosită pe reversul unui denar emis de magistratul monetar Q. Pomponius Rufus. Descrierea acestei piese este următoarea⁷: Av/ Capul laureat al lui Jupiter spre dreapta; în fața efigiei, de jos în sus este înscris RVFVS, iar în spatele ei, de sus în jos, S. C.

Rv/ Acvila cu aripile desfăcute și capul spre dreapta; ține piciorul stâng pe un sceptru și are în gheara dreaptă o coroană; în stânga apare o cifră romană (de la I la VIII), însoțită de un simbol variabil, plasat în câmpul din dreapta; în exergă, legenda Q. POMPONI.

Ar fi de subliniat simbolistica specifică acestei reprezentări de pe reversul originalului roman. Acvila are trăsăturile specifice reproducerilor romane de acest fel. Ea reprezintă un atribut al lui Jupiter (uranean, prin excelență); caracterul divin al păsării este confirmat și de prezența coroanei și a sceptorului⁸. În ceea ce privește datarea acestui tip monetar există în general opinii concordante, iar datele propuse pentru emisia monedei arată acest lucru: 71 a.C. (E. Babelon, *MRR*, II, Pomponia 23); 74 a.C. (H. A. Grueber, *CRR*, Roma, 3331); 71 a.C. (E. A. Sydenham, *CRR*, Roma, 793) și 73 a.C. (M. H. Crawford, *RRC*, Roma, 398/1). Nu au existat la Roma multe emisiuni de acest fel, ea făcând parte din cele mai rare. Theodor Mommsen consideră că ocupă locul doi, ca raritate⁹, iar Cohen¹⁰ și Babelon¹¹ o evaluează la 50 de franci (rară); cu greu s-au identificat 10 ștanțe de avers și șapte de revers¹². În ciuda numărului redus de emisiuni specifice acestui tip monetar, un denar emis de Pomponius Rufus apare pe teritoriul Daciei, în compoziția tezaurului monetar de la Tușni-Țicleni (Gorj), căruia îi furnizează de altfel și un *terminus post quem*¹³.

Și reprezentarea de pe reversul monedelor de tip koson pare să se fi inspirat, de asemenea, după un model roman. Identificarea originalului s-a realizat destul de timpuriu¹⁴, generând numeroase ipoteze pe

⁴ I. Winkler, *Considerații despre moneda "KOSON"*, în *SCIV*, 23, 1972, 2, p. 175–178.

⁵ *Ibidem*, p. 178.

⁶ O. Iliescu, *Sur les monnaies d'or à la légende KOΣΩΝ*, în *NAC*, 19, 1990, p. 188, n. 17.

⁷ M. H. Crawford, *RRC*, I, p. 410, Roma, 398/1.

⁸ *Ibidem*, p. 410; după unele opinii, vulturul nu stă pe un sceptru, ci pe un fulger (cf. G. G. Belloni, *Le monete Romane dell'età Republicană*, Milano, 1960, pl. 44, 1647).

⁹ Th. Mommsen, *Geschichte des römischen Münzwesens*, Berlin, 1860, p. 648, nr. 340.

¹⁰ H. Cohen, *Description générale des monnaies de la République Romaine communément appelées médailles consulaires*, Paris-Londres, 1857, p. 266, nr. 3.

¹¹ E. Babelon, *MRR*, II, p. 366, nr. 23.

¹² M. H. Crawford, *op. cit.*, I, p. 410.

¹³ M. Chițescu, *Numismatic Aspects of the History of the Dacian State. The Roman Republican Coinage in Dacia and Geto-Dacian Coins of Roman Type*, BAR International Series 12, Oxford, 1981, p. 308, n. 131.

¹⁴ J. Eckhel, *Doctrina numorum veterum*, II, Vindobonae, 1796, p. 20.

seama legăturii pieselor de aur cu originalul emis la Roma de M. Iunius Brutus, alias Q. Servilius Caepio. Iată descrierea monedei¹⁵: Av/ Capul zeiței Libertas spre dreapta; în spatele acesteia, legenda LIBERTAS, de sus în jos.

Rv/ Procesiune spre stânga, formată din consulul L. Iunius Brutus, strămoșul emitentului, între doi lictori și precedat de un *accensus*; în exergă, legenda BRUTUS.

Reprezentarea de pe revers a fost pusă în legătură cu admirația monetarului pentru acei strămoși care au fost tiranici (L. Iunius Brutus – primul consul roman, al cărui descendent M. Iunius Brutus se considera și C. Servius Ahala)¹⁶. Încadrarea cronologică a acestui tip monetar are repercusiuni importante asupra concluziilor la care vom ajunge. Datările au variat sensibil: Mommsen propune anul 58 a.C.¹⁷, Babelon – 44 a.C.¹⁸, Grueber – 58 a.C.¹⁹, Sydenham – 60 a.C.²⁰, Alföldi – 50 a.C.²¹ și Crawford – 54 a.C.²²

Din prezentarea diferitelor datări ale prototipului folosit pentru reversul monedelor de tip koson, observăm că diferența dintre limitele extreme propuse depășește un deceniu și jumătate, situație explicabilă prin contextele diferite în care numismații citați anterior au încadrat emiterea acestei monede. O opinie singulară, cea a lui E. Babelon, leagă apariția acestei emisiuni de calitatea de proconsul a lui Brutus în Orient, după uciderea lui Caesar. Autorul e de părere că doar titlul de imperator (luat de Brutus foarte târziu) i-ar fi permis acestuia să emită monedă de aur, exprimând un program politic²³. Această monedă de aur ar fi tocmai moneda de tip koson, bătută înaintea bătăliei de la Philippi, dar cum nu se poate susține cu certitudine această opinie, argumentația lui Babelon pierde din consistență; în nici un caz nu putem folosi moneda de tip koson în datarea emisiunii de argint cu același revers.

Celălalt punct de vedere plasează baterea acestui denar de către Brutus, în calitate de magistrat monetar, tot într-un anumit context politic. M. H. Crawford consideră că, încă din 59 a.C., Brutus s-a raportat la strămoșii săi republicani (L. Iunius Brutus și C. Servius Ahala). Câțiva ani mai târziu, pe la 54 a.C., ca o reacție la zvonurile despre o presupusă dictatură a lui Pompei, care circulau la Roma, tânărul magistrat monetar cu afinități republicane emite acest denar, ca parte componentă a unei acțiuni sistematice contra intențiilor reale sau ipotetice ale lui Pompei²⁴. Pe baza acestei argumentații vom adopta data propusă de numismatul englez (54 a.C.), ca fiind cea mai probabilă pentru emiterea prototipului după care se inspiră reprezentările de pe reversul emisiunilor de tip koson. Spre deosebire de prototipul aversului, acest tip monetar roman are o frecvență ridicată, după cum consideră Mommsen²⁵, Cohen²⁶ și Babelon²⁷. M. H. Crawford a identificat 156 de ștanțe pentru avers și alte 173 pentru revers²⁸. În Dacia, acest tip monetar este atestat într-o mulțime de descoperiri, ca o consecință firească a numărului de exemplare emise: nu mai puțin de 19 prezențe în diferite tezaure, precum și o descoperire izolată pe întreg cuprinsul teritoriului nord-dunărean²⁹.

Prin înfățișarea acestor aspecte privind contextul emiterii, circulația și semnificația inițială a reprezentărilor de pe monedele romane originale, care au servit ca sursă de inspirație pentru iconografia emisiunilor de tip koson, am urmărit stabilirea unui punct de plecare pentru o analiză comparativă succintă a celor două tipuri monetare. Această perspectivă are antecedente în numismatica autohtonă³⁰, dar vom încerca

¹⁵ M. H. Crawford, *op. cit.*, I, p. 455, Roma 433/1.

¹⁶ *Ibidem*, p. 455.

¹⁷ Th. Mommsen, *op. cit.*, p. 626, nr. 465.

¹⁸ E. Babelon, *op. cit.*, II, p. 114, Junia 31.

¹⁹ H. A. Grueber, *CRR*, p. 475–476, Roma 3861.

²⁰ E. A. Sydenham, *CRR*, p. 150, nr. 906, Roma 793.

²¹ A. Alföldi, *Studien zur Zeitfolge der Münzprägung der Römischen Republik*, în *SNR*, 36, 1954, p. 28–29.

²² M. H. Crawford, *op. cit.*, I, p. 455, Roma 433/1.

²³ E. Babelon, *op. cit.*, II, p. 214.

²⁴ M. H. Crawford, *op. cit.*, I, p. 455.

²⁵ Th. Mommsen, *op. cit.*, p. 626, nr. 266.

²⁶ H. Cohen, *op. cit.*, p. 174, nr. 21.

²⁷ E. Babelon, *op. cit.*, II, p. 114.

²⁸ M. H. Crawford, *op. cit.*, I, p. 455.

²⁹ Descoperirile de acest fel au fost semnalate de O. Iliescu (*op. cit.*, p. 188–190). Un studiu ulterior asupra acestora va permite formularea unor concluzii utile. Deocamdată, remarcăm eterogenitatea spațială și cronologică ce caracterizează aceste emisiuni în arealul nord-dunărean.

³⁰ A se vedea în acest sens interpretările oferite de I. Winkler (*op. cit.*, p. 178–180), O. Iliescu (*op. cit.*, p. 188–190) și, mai nou, C. M. Petolescu (*Comoara regelui Koson – catalog de expoziție*, București, 1998, p. 8–10).

să extindem analiza iconografică asupra altor emisiuni monetare ale căror reprezentări pot implica similitudini (uneori parțiale) cu cele de pe monedele de tip koson.

Comparând aversul acestor piese cu reversul monedei emise de Q. Pomponius Rufus sesizăm diferențe vizibile între cele două imagini. Cifrele, legenda și simbolul prezente pe originalul roman lipsesc de pe aversul kosonilor. Acest lucru ar sugera interesul redus pe care creatorul ștanțelor pentru monedele de aur l-ar fi manifestat față de elementele de detaliu ale emisiunii romane (în speță, mărcile de monetar). Acvila, imaginea centrală a ambelor emisiuni nu este copiată fidel, ci folosită doar ca sursă de inspirație. Acest lucru se poate argumenta printr-o serie de diferențe vizibile în maniera cum ea este redată pe kosoni. Pe aceste piese, ea apare întoarsă spre stânga, în vreme ce pasărea de pe moneda originală ține capul spre dreapta. Atitudinea și maniera de redare a păsării nu amintește deloc de acvila romană, cu trăsăturile sale distincte.

O foarte sumară incursiune în reprezentările romane de acest tip, în diferite intervale cronologice, va susține cele afirmate mai sus. Pe reprezentările de pe monedele Romei din secolele III–II a.C., pasărea e văzută din profil, mai ales spre dreapta; poziția ei e perfect orizontală – axul capului este perpendicular pe suprafața de susținere, de obicei un fulger. În ansamblul ei, imaginea sugerează o atitudine impunătoare, agresivă, prin arcuirea pieptului, scos în afară, aripile larg deschise, cu proporții asemănătoare cu cele ale corpului și picioarele drepte și puternice; penajul corpului este redat printr-o ondulație continuă care amplifică senzația de arcuire. Penajul aripilor este bine individualizat, fiecare zonă a acestora având propria manieră de redare (linii mici sau lungi și puncte)³¹. Începând cu emisiunile lui Q. Pomponius Rufus, maniera de redare a acvilei estompează parțial atitudinea belicoasă inițială, menținându-se doar arcuirea aripilor; profilul e spre stânga, gâtul deloc individualizat, corpul fusiform; picioarele pierd din vigoare; penajul aripilor se menține bine reliefat, cel al corpului fiind redat printr-o granulație fină³². În perioada lui Augustus, reprezentările de acvile pe monedele romane devin destul de rare. Acum se observă o ușoară revenire la iconografia din secolele III–II a.C.: acvila este redată din față, cu aripile larg deschise și capul întors spre stânga. Atrage atenția maniera de redare a penajului, prin șirul de globule dispuse vertical³³. Din sumara trecere în revistă a reprezentărilor de acest tip din perioada republicană și imperială timpurie a Romei, nu găsim similitudini cu maniera de redare a acvilei de pe monedele de tip koson.

Alte detalii, modificate sau eludate parțial, vin să întărească cele observate mai sus. Omiterea sceptrului – atribut a lui Jupiter în versiunea inițială – poate semnifica înlăturarea încărcăturii simbolice cu care acesta fusese investit în mediul roman. El este înlocuit cu un rând de globule, lucru dovedit de prezența pe unele dintre monedele de tip koson a unei protuberanțe mai mari, cam în același loc ca pe emisiunile lui Q. Pomponius Rufus. Astfel, se pare că emitenții pieselor de aur nu au fost interesați deloc de simbolistica denarului roman.

Pe baza celor câteva observații extrase din analiza comparativă a celor două feluri de reprezentări, putem aprecia că aversul monedei de tip koson nu copiază fidel iconografia denarului roman, inspirându-se doar la un nivel primar, superficial, urmând alte tradiții iconografice. Noua abordare stilistică, dublată de absența simbolisticii originale³⁴, face puțin probabilă atribuirea acestor creații meșterilor monetari romani. De aceea, apare necesară extinderea analizei noastre, sub raport iconografic, asupra altor emisiuni monetare plasate într-o secvență spațială și cronologică apropiată de cea specifică monedelor de tip koson (din arealul nord-dunărean, în secolele I a.C. – I p.C.). Analogiile cele mai apropiate par a exista în orașele grecești din nordul și vestul Pontului Euxin (Olbia, Tomis și Histria), a căror evaluare din punct de vedere numismatic se pliază în mare măsură pe condițiile enumerate mai sus (spațiale, cronologice și iconografice).

În nordul Pontului, reprezentări asemănătoare cu cele de pe iconografia kosonilor apar pe emisiunile olbiene. E cazul unor monede mai vechi (din secolul IV a.C.), care au figurată pe revers o acvilă așezată pe delfin, cu aripile desfăcute³⁵. Similitudini există și cu alte piese, încadrate cronologic în secolele I a.C. – I p.C.³⁶ Pe acestea, acvila apare văzută din profil, spre dreapta sau spre stânga, maniera de reprezentare a acesteia fiind

³¹ Am folosit ca model în analiza noastră reprezentările oferite de lucrarea lui M. H. Crawford astfel: *RRC*, I, p. 140, nr. 23/1 (240 a.C.); p. 154, nr. 44/2, 3, 4 (211 a.C.); p. 156, nr. 50/1 (209–208 a.C.); p. 170, nr. 72/2 (211–210 a.C.); p. 179, nr. 88/1 (209 a.C.); p. 194, nr. 105/2 și 106/2 (208 a.C.) și p. 231, nr. 314/1a (105 a.C.).

³² *Ibidem*, p. 405, nr. 398/1, p. 436, nr. 409/1 (67 a.C.) și p. 452, nr. 428/3 (55 a.C.).

³³ J.-P. Giard, *Catalogue des monnaies de l'Empire Romain*, I, *Auguste*, Paris, 1976, p. 144, nr. 911 și pl. XXXV.

³⁴ I. Winkler vede în acvila de pe monedele de tip koson, ținând în gheară cununa Victoriei, simbolul cel mai potrivit pentru o monedă destinată ca plată celor care urmau să lupte alături de ucigașii lui Caesar (*op. cit.*, p. 181). Se pot păstra rezerve față de această interpretare.

³⁵ A. N. Zograf, *Античные монеты*, MIA, 16, Moskva, 1951, tab. XXXII, nr. 4.

³⁶ *Ibidem*, tab. XXXIV, nr. 7–12.

asemănătoare cu cea de pe monedele de tip koson, în special la redarea penajului cozii și a aripilor. La fel ca la emisiunile de aur, aripile, lipsite de puternica arcuire specifică reprezentărilor de pe monedele romane, sunt redade prin șiruri de globule dispuse paralel (câte 3–4 șiruri ca în cazul kosonilor). Penajul cozii, la fel de bine diferențiat de corp și păstrând același raport de proporții cu acesta, se constituie din două sau trei astfel de linii paralele. În ambele cazuri (monede de tip koson și olbiene) este evident un paralelism între șirurile de globule care redau penajul cozii și cele de pe aripi. Reprezentări de acvilă, dar având o manieră diferită de redare a penajului și a poziției corpului apar și pe alte emisiuni bătute la Olbia, precum cele atribuite regelui Farzaios, datate în secolul I p.C.³⁷

Asemănări mai puțin evidente se pot recunoaște și pe unele emisiuni tomitane din bronz. Este vorba de trei asemenea piese: prima are pe revers o acvilă cu capul spre dreapta, gata de a zbură³⁸; pe reversul celei de-a doua, acvila apare într-o coroană de frunze de stejar³⁹; ultima dintre ele înfățișează o acvilă în picioare, pe o bază, văzută din față, cu aripile deschise și capul spre dreapta⁴⁰. Toate aceste emisiuni sunt datate în secolul I a.C., prima dintre ele bănuindu-se a fi fost emisă chiar în timpul lui Augustus, când Tomisul a fost singura cetate emitentă din zonă⁴¹.

Dacă reprezentările de acest tip prezente la Olbia și Tomis se aseamănă parțial cu cele de pe aversul monedelor de tip koson (în cazul Olbiei analogiile iconografice sunt mai evidente), situația atestată la Histria este în măsură să justifice, într-o manieră mai clară, orientarea cercetărilor noastre spre zona pontică. Emisiunile de argint ale cetății de pe malul lacului Sinoe au pe revers emblema tradițională a orașului – acvila pe delfin – deși cronologia lor este foarte ridicată (secolele V–IV a.C.). Aceeași acvilă (*Haliaetus albicilla*) apare pe monedele celor trei mari colonii milesiene din Pont (Sinope, Histria și Olbia), identificându-se chiar cu stemele orașelor respective, fapt interpretat ca o simbolistică de sorginte comună, uraniană⁴².

Din multitudinea de monede de bronz bătute la Histria, majoritatea având pe revers aceleași reprezentări corespunzătoare stemei orașului, atrage atenția un anumit tip monetar – cel care are pe revers capul lui Apollo laureat, spre dreapta. Există anumite emisiuni de acest fel, pe care acvila este reprezentată cu aripile deschise, pe delfin, într-o manieră care amintește de iconografia de avers a kosonilor⁴³. Datarea acestor emisiuni poate fi coborâtă până spre secolul I a.C. Aceluiași tip monetar (capul lui Apollo) aparțin și monedele din tezaurul descoperit la Fedești. Ilustrațiile care însoțesc publicarea materialului provenit din această descoperire⁴⁴, au permis o analiză iconografică mai atentă, pe baza căreia s-au putut realiza analogii cu reprezentările de pe monedele de aur. Singurele diferențe, în ceea ce privește redarea acvilei de pe reversul, respectiv aversul celor două categorii monetare constau în poziția acvilei și cea a aripilor păsării. Pe emisiunile histriene, ea apare din profil, dispusă orizontal (pe delfin), în vreme ce monedelor koson le este specifică o poziție verticală a acesteia. Această ținută este în aparență verticală, căci în majoritatea cazurilor, unghiul format din axa corpului și șirul de globule este de 45 de grade. Mai mult, există anumite piese de aur unde întâlnim o centrare greșită (axul este la ora 10), astfel încât poziția păsării devine perfect orizontală⁴⁵ – numărul infim al acestor reprezentări cunoscute până acum nu susține existența unei componente voluntare în baterea lor. În ceea ce privește poziția aripilor, lipite de corpul acvilei pe majoritatea monedele histriene, amintim că există piese precum cea menționată mai sus, pe care pasărea respectivă apare cu aripile larg deschise. Așadar, cu puține excepții, reprezentarea acvilei de pe cele două emisiuni monetare seamănă destul de mult. Avem în vedere aceeași poziție a capului, raporturile de proporții cu dimensiunile corpului, forma acestuia și maniera de redare a picioarelor și a aripilor. Penajul, în special în zona gâtului și a pieptului este conturat asemănător. Admiterea unui interval cronologic coborât pentru emiterea pieselor histriene din acest tezaur ar susține explicarea

³⁷ *Ibidem*, tab. XXXIII, nr. 24–26.

³⁸ M. C. Sutz, *Monete din colecțiunea noastră inedite sau puțin cunoscute emise în urbele antice din Dobrogea*, în *BSNR*, 5, 1908, 14, p. 11, nr. 15, fig. 5.

³⁹ *Ibidem*, p. 9, nr. 1.

⁴⁰ C. Preda, H. Nubar, *Histria III. Descoperirile monetare 1914–1970*, București, 1973, p. 136, nr. 775–776 și B. Pick, K. Regling, *AMNG* I/2, p. 659, nr. 2507.

⁴¹ Gh. Poenaru-Bordea, E. Nicolae, *Monede rare și inedite din Moesia Inferior. I. De la Augustus la Commodus*, în *BSNR*, 77–79, 1983–1985 (1986), 131–133, p. 99.

⁴² V. Mihailescu-Bîrliba, *Dacia răsăriteană în secolele VI–I î.e.n. Economie și monedă*, Iași, 1990, p. 47–48.

⁴³ C. Preda, H. Nubar, *op.cit.*, p. 38.

⁴⁴ B. Mitrea, C. Buzdugan, *Un tezaur de monede istriene descoperit în Moldova*, în *SCN*, 8, 1984, p. 30–35; *iidem*, *Tezaurul de la Fedești (Moldova)*, în *SCN*, 9, 1989, p. 17.

⁴⁵ C. Preda, *Istoria monedei în Dacia preromană*, pl. XXVI, nr. 1 și 2.

similitudinilor iconografice cu monedele de tip koson, prin baterea lor într-un mediu înrudit din punctul de vedere al specificului artei monetare. Studiul comparativ al reprezentărilor de pe aversul monedelor de tip koson a permis sesizarea unor diferențe vizibile față de originale romane pe care le-au imitat. Nu punem sub semnul întrebării calitatea de prototip a emisiunilor lui Q. Pomponius Rufus, dar nu putem să nu remarcăm că noua manieră de reproducere (dar nu de copiere) poartă amprenta unor meșteri monetari deloc străini de tradițiile iconografice ale orașelor pontice (în special de pe coasta de vest).

În privința reversului monedelor de tip koson există numeroase deosebiri în raport cu originalul roman. În acest caz, intervenția celui care a gravat ștanța de revers a monedelor de aur este și mai vizibilă. El a eliminat heraldul care deschidea procesiunea consulului L. Iunius Brutus; probabil că personajul tradițional roman nu-și găsea similitudini în mediul în care lucra gravorul. Nu excludem posibilitatea să se fi procedat astfel din rațiuni estetice, o aerisire a câmpului monetar permițând redarea unei atitudini mai impunătoare a celor trei bărbați. Pe unele dintre monedele de tip koson, exact în locul heraldului este plasată o monogramă. Copierea personajelor nu este realizată fidel, căci, în timp ce pe denarii lui Brutus brațul lictorilor formează un unghi ascuțit, pe kosoni brațele tuturor personajelor sunt redade în unghi drept. Elementul care imprimă cea mai evidentă notă de originalitate iconografiei de pe reversul kosonilor este înlocuirea numelui BRVTVS, din exergă, cu cel grecesc, ΚΟΣΩΝ. Dispar astfel orice îndoieli cu privire la copierea fidelă, nediferențiată a monedelor romane, cu atât mai puțin fiind de presupus o legătură intenționată între acest revers și cel al denarului lui Brutus. Gravorul, de altă tradiție decât cea romană, este interesat de un prototip, ales sau nu aleatoriu, din care se inspiră creația lui, care, purtând pecetea propriilor tradiții iconografice, străbate toate etapele specifice unei lucrări originale. Dincolo de abordarea stilistică, cu o evidentă notă distinctă, imaginile au pierdut din semnificația lor inițială cu care au fost investite într-un anumit context. Acvila nu mai reprezintă atributul lui Jupiter roman, iar „părintele republicii“ apare doar ca un simbol al autorității de altă natură, în altă conjunctură politică. Noile reprezentări își au simbolistica lor, convergentă în foarte puține aspecte cu cea originală. La acest nivel monedele de tip koson au pierdut orice legătură cu piesele care au servit ca prototip și implicit, cu mediile în care acestea au fost emise.

Există monede de tip koson care prezintă anumite particularități tehnice (rebatere, greșeli de gravare) și un stil rudimentar în redarea imaginilor. Analiza acestor monede, inferioare din punctul de vedere al reprezentărilor iconografice, a determinat-o pe I. Winkler să-și orienteze cercetările privind identificarea locului de emisie a monedelor de tip koson înspre numismatica geto-dacilor, unde asemenea elemente de barbarizare sunt frecvente (pe imitații Filip II, monede thasiene etc)⁴⁶.

Considerațiile numismatei clujene pe seama acestui fond monetar inedit nu pot constitui un argument decisiv pentru a susține emiterea kosonilor în Dacia. Numărul de exemplare care prezintă asemenea deficiențe sau elemente de barbarizare este foarte mic (cu greu s-au identificat peste zece astfel de piese) și raportat la totalul monedelor de tip koson cunoscute (publicate), el se dovedește infim, chiar dacă putem presupune că ar mai exista astfel de piese. Tezaurul recent descoperit la Târșia-Luncani nu știm să aibă în compoziția lui monede de acest fel; cert este că lotul intrat în posesia Muzeului Național de Istorie⁴⁷, precum și cel achiziționat de Banca Națională a României⁴⁸ sunt omogene din punctul de vedere al calității reprezentărilor iconografice, fiind exclusă prezența unor monede barbarizate sau cu defecte de batere.

Până la apariția altor exemplare asemănătoare putem să le catalogăm pe cele câteva cunoscute ca fiind un fenomen izolat. Originea lor poate fi căutată în alt context monetar, poate cel barbar (nord-dunărean), căci asemenea deficiențe (în special modul de scriere a legendei) cu greu pot aparține lumii greco-romane. Nu este exclus ca stângăciile și greșelile să aparțină atelierelor în care s-au bătut cea mai mare parte a monedelor; din cauza eforturilor făcute pentru a bate volumul de monedă solicitat – toate monedele de tip koson au fost emise într-o perioadă foarte scurtă de timp – astfel de inadvertențe ar fi putut totuși apărea și într-un mediu monetar grecesc.

Discuții în legătură cu monograma. De un interes deosebit în studiile consacrate emisiunilor de tip koson s-au bucurat discuțiile referitoare la monogramă. Aceasta nu apare pe toate piesele de acest tip și, care, de aceea, pot fi împărțite în două grupe: prima cuprinde piesele cu monogramă, iar cea de-a doua, monedele

⁴⁶ I. Winkler, *op.cit.*, p. 175–178.

⁴⁷ C. M. Petolescu, *Un tezaur de monede de aur de tip Koson* în G. Potra (ed.), *130 de ani de la crearea sistemului monetar românesc modern*, București, 1997, p. 84–93.

⁴⁸ M. Chiriac, *O achiziție de monede de tip koson făcută de Banca Națională a României*, în *BSNR*, 90–91, 1996–1997 (2002), 144–145, p. 247–252.

pe care ea lipsește⁴⁹. Fondul monetar cunoscut și studiat de M. Bahrfeldt la începutul secolului XX avea în compoziția lui un număr aproape dublu de piese cu monogramă⁵⁰. De asemenea, toate cele peste 400 de monede publicate în tezaurul recent descoperit la Târșea-Luncani⁵¹ aparțin, în totalitate, aceleiași grupe. Numărul foarte mare de astfel de piese susține ideea că monograma nu îndeplinește o simplă funcție decorativă sau joacă un rol secundar. Dimpotrivă, considerăm că absența ei reprezintă o abatere de la tipul principal, în condiții care nu pot fi precizate. Observațiile asupra reprezentărilor specifice celor două grupe au determinat-o pe I. Winkler să aprecieze că stilul monedelor cu monogramă urmează, în executarea figurilor, mai îndeaproape modelul roman, pe când piesele fără monogramă sunt executate într-un stil mai greoi⁵². Astfel de aprecieri ar trebui să se bazeze pe studiul unui lot alcătuit din mai multe eșantioane reprezentative pentru fiecare caz în parte, ceea ce nu cunoaștem să se fi realizat încă. Cele câteva exemplare cu deficiențe în redarea legendei și a figurilor aparțin într-o proporție sensibil egală ambelor grupe de monede de tip koson⁵³. Totodată, consultarea cataloagelor de licitație a permis identificarea unor piese fără monogramă, al căror stil este superior celor din prima grupă. Aceste două situații surprinse mai sus nu confirmă aserțiunile referitoare la anterioritatea exemplarelor cu monogramă, cel puțin din punct de vedere stilistic.

Monograma prezintă pe o parte din piesele de tip koson, redată printr-o literă sau grup de litere, mai mare decât oricare dintre literele din legendă, a ridicat numeroase probleme în lucrările consacrate acestui tip monetar. Pornind de la discuții privind citirea, apoi transcrierea și interpretarea monogramei, s-au emis numeroase ipoteze, multe dintre ele fiind construite doar în jurul unei anumite lecturi a acestui grafem. Primul care a înregistrat variantele existente de monogramă a fost M. Bahrfeldt; el a surprins trei astfel de variante⁵⁴:

Descoperirile ulterioare nu au modificat constatările lui Bahrfeldt. Unele lecturi mai atente au permis simplificarea variantelor, prin reducerea numărului lor (ultimele două monograme au o redare asemănătoare). Astfel s-a ajuns la împărțirea pieselor cu monogramă în două serii, în funcție de modul de redare a acesteia. O primă serie cuprinde monedele cu o monogramă mai simplă, reprezentată de litera B, cu o terminație scurtă la bază. Cea de-a doua serie include versiunea mai complicată (ultimele două la Bahrfeldt); această monogramă a fost astfel descifrată de C. M. Petolescu: A, B, P, H și O⁵⁵. Bazându-ne doar pe observații asupra pieselor publicate și ilustrate de cercetătoarea bucureșteană, nu excludem o concentrare a numărului de litere din compoziția acestei monograme, datorată suprapunerii unora dintre ele.

Îmbogățirea materialului numismatic, prin recenta descoperire de la Târșea-Luncani a permis relevarea unor aspecte încă necunoscute, referitoare la grupa de monede cu monogramă. Cercetările întreprinse de mai sus-pomenita numismată asupra lotului de monede achiziționat de Muzeul Național de Istorie a României au condus la identificarea unor trăsături stilistice specifice celor două variante de monogramă⁵⁶. Monedele pe care apare versiunea simplificată a acesteia au reprezentările de pe avers și de pe revers într-o manieră rigidă, în vreme ce piesele cu o monogramă mai complicată au o execuție artistică mai îngrijită⁵⁷. Analiza kosonilor aflați la Banca Națională a României (și provenind din aceeași descoperire) a permis, de asemenea, delimitarea a două variante, în funcție de tipul de monogramă și caracteristicile stilistice. În plus, au fost avansate și alte elemente de distincție, precum greutatea, dimensiunile și titlul pieselor⁵⁸.

Asupra semnificației acestei monograme s-au emis numeroase opinii, în strânsă legătură cu ipotezele despre locul de batere a kosonilor. Doar ținând cont de faptul că C. M. Petolescu, prin observație directă asupra materialului, a identificat nu mai puțin de cinci litere în varianta desfășurată a monogramei, ne putem

⁴⁹ M. Bahrfeldt, *op. cit.*, p. 1.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 3–4 (din cele 112 exemplare care au făcut obiectul studiului, 75 sunt cu monogramă, iar 37 fără monogramă).

⁵¹ Vezi *infra*, n. 47 și n. 48.

⁵² I. Winkler, *op. cit.*, p. 187.

⁵³ *Ibidem*, p. 175–179.

⁵⁴ M. Bahrfeldt, *op. cit.*, p. 10.

⁵⁵ C. M. Petolescu, *op. cit.*, p. 86; eadem, *Comoara regelui Koson*, p. 4.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 86–87.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ M. Chiriac, *op. cit.*, p. 247–249.

imagina numărul de variante și combinații posibile. Dintre acestea, doar trei s-au dovedit verosimile, fiecare dintre ele susținând câte o ipoteză referitoare la originea acestor piese.

Prima, și totodată cea mai veche dintre interpretările monogramei este pusă în legătură cu emiterea kosonilor de către Brutus în Tracia. În acest caz, transcrierea, folosind deopotrivă litere grecești și latine ar fi următoarea: Λ B = Lucius Brutus⁵⁹ (strămoșul lui M. Iunius Brutus); B R = Brutus⁶⁰; L· BR = Lucius Brutus⁶¹.

În toate aceste trei cazuri monograma reprezintă o abreviere, sub forme diferite, a numelui lui Brutus, nemaîntâlnită pe nici una dintre monedele emise de el și susținând existența unei relații între acesta și baterea kosonilor.

O altă interpretare a monogramei, avansată de B. V. Head, descifrează inițialele toponimului Olbia, întâlnite frecvent pe monedele acestui oraș: O, Λ, B⁶². Pe baza acestei lecturi s-a conturat ipoteza baterii acestor monede în arealul nord-pontic. Dacă a doua variantă de monogramă (mai complicată) poate fi acceptată ca redând cele trei inițiale, în nici un caz nu putem extinde această modalitate de descifrare asupra primei variante (mai simple).

Ultima lectură a monogramei, propusă de M. Bahrfieldt⁶³ și preluată ulterior de majoritatea specialiștilor români care au consacrat studii acestei probleme, e folosită pentru a argumenta baterea kosonilor pe teritoriul Daciei. În acest caz, cele două variante de monogramă ar reprezenta abrevierea titulaturii antice de BA(σλευς). Identificării vizuale corecte care a stat la baza acestei transcrieri i se adaugă o serie de argumente menite să consolideze această lectură. Primul dintre ele se referă la obligativitatea unei descifrări grecești a monogramei, pe considerentul asocierii ei cu o legendă din aceeași limbă⁶⁴. Constatarea de mai sus trebuie privită cu circumspecție dacă ținem cont de faptul că, în cazul de față, iconografiei de certă inspirație romană i se asociază o legendă în limba greacă. Un alt argument care să susțină lectura propusă mai sus are în vedere existența unor antecedente în acest mod de prescurtare a titulaturii antice. Sunt aduse în discuție monedele regelui trac Rhoemetalkes I (11 a.C. –12 p.C.), unde titlul de basileus e înlocuit cu monograma BA⁶⁵ (în schimb, pe monedele din bronz ale acestui rege apare titulatura în întregime: ΒΑΣΙΛΕΩΣ⁶⁶). Exemplul ales este parțial utilizabil. Alte analogii cu monede care redau acest titlu, dintr-un areal apropiat, nu se pot face (monedele diferiților regi sciți bătute la Olbia sau cele din Regatul Bosforului au legenda scrisă în întregime).

Cele mai noi opinii, aparținând lui C. M. Petolescu, apreciază reprezentările din monogramă drept mărci de monetar, prezente pe numeroși stateri greco-macedoneni și plasate mai totdeauna lateral, sub un simbol secundar sau într-o parte laterală a câmpului⁶⁷. Circumscriem opiniei numismatei bucureștene, privind această interpretare oferită monogramelor de pe monedele de tip koson.

Un studiu foarte amplu asupra diferitelor reprezentări de acest tip pe cât mai multe emisiuni monetare, într-un areal cât mai extins, ar permite identificarea unei soluții în interpretarea monogramelor. Pe de o parte, s-ar pune în evidență asimilarea lor mărcilor monetare, frecvent întâlnite în lumea greco-romană, iar pe de altă parte, s-ar reorienta cercetările referitoare la emitentul și locul de batere spre un astfel de context numismatic, ieșit din atenția ultimelor studii de specialitate⁶⁸. Amplitudinea unei astfel de abordări este greu de realizat într-un studiu care-și propune doar atingerea unor aspecte generale referitoare la aceste emisiuni monetare. Încercăm doar schițarea unei direcții de cercetare, restrângând destul de mult intervalul spațial și cronologic care va intra în atenția noastră. Studiul comparativ al monogramelor, în calitatea lor de mărci de monetar, va cuprinde doar orașele grecești din zona nord și vest-pontică, la fel ca în cazul iconografiei.

În nordul acestui areal, pe emisiunile cetății olbiene există variante de monogramă care prezintă analogii parțiale cu cele de pe monedele de tip koson. Cele câteva reprezentări selectate de noi ar putea fi următoarele⁶⁹:

⁵⁹ J. Eckhel, *op. cit.*, IV, p. 23.

⁶⁰ H. A. Grueber, *op. cit.*, II, p. 474.

⁶¹ M. Bahrfieldt, *op. cit.*, p. 10.

⁶² B. V. Head, *Historia Numorum. A Manual of Greek Numismatics*², Oxford, 1911, p. 272 și 289.

⁶³ M. Bahrfieldt, *op. cit.*, p. 11.

⁶⁴ O. Iliescu, *op. cit.*, p. 208.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 208–209.

⁶⁶ A se vedea moneda respectivă, reprodusă în M. Oppermann, *Tracii între arcul carpatic și Marea Egee*, București, 1988, p. 161 și pl. LIV, nr. 87.

⁶⁷ C. M. Petolescu, *Un tezaur de monede de aur de tip Koson*, p. 90.

⁶⁸ Este vorba, în special, de studiile lui O. Iliescu, C. Preda și C. M. Petolescu (citate mai sus), care se pare că au orientat precumpănitor cercetarea acestui tip monetar în aria numismaticii geto-dacice.

⁶⁹ V. A. Anochin, *Монеты античных*, Kiev, 1989.

1. **BA** – apare pe monede cu datare și iconografie diferite. Două sunt datate între 400–380 a.C., având reprezentate pe avers acvila pe delfin (Anochin, p. 105, nr. 30) și respectiv, arcul, tolba și săgețile (Anochin, p. 105, nr. 62); ultima, cu o făclie pe revers, e datată 160–150 a.C. (Anochin, p. 111, nr. 315).
2. **AP** – datată 400–380 a.C.; arcul și tolba cu săgeți (Anochin, p. 105, nr. 65).
3. **AM** – aceeași reprezentare și datare (Anochin, p. 105, nr. 69).
4. **A** – datată 400–380 a.C.; arcul cu tolba și săgețile (Anochin, p. 105, nr. 63); datată 350–330 a.C.; acvila pe delfin (Anochin, p. 106, nr. 70); datată 300–280 a.C.; arc, tolba și săgeți (Anochin, p. 108, nr. 207).
5. **B** – datată 350–330 a.C.; acvila pe delfin (Anochin, p. 106, nr. 71).
6. **A** – acvilă cu aripile deschise pe delfin; monograma e plasată în câmpul stâng sub aripa deschisă a păsării; datată 330–300 a.C. (Anochin, p. 106, nr. 107).
7. **AP** – datată 300–280 a.C.; arc, tolba și săgeți. (Anochin, p. 107, nr. 142).
8. **AP** – trei monede asemănătoare (Anochin, p. 107, nr. 158 și 173 și p. 108, nr. 215).
9. **AP** – monedă asemănătoare (Anochin, p. 108, nr. 164).

Fiecare dintre monogramele de mai sus prezintă analogii parțiale cu cele de pe monedele de tip koson. Mai evidente apar în cazul reprezentărilor de la nr. 2 și nr. 5, care pot fi comparate cu cele două variante de pe monedele de aur. Tot cetății olbiene îi este atribuită emiterea monedelor de aur ale regelui scit Farzoiș, din secolul I p.C., într-un anumit context politic⁷⁰. Monogramele specifice acestui tip monetar prezintă asemănări cu cele care ne interesează, ele fiind mai puțin vizibile decât în cazul emisiunilor autonome (reținem doar două cazuri: **A** și **A**⁷¹, inutilizabile în studiul nostru comparativ).

Studierea emisiunilor cetății Tyras⁷², din același spațiu nord-pontic, nu a dus la identificarea unor situații relevante. La fel ca în cazul reprezentărilor iconografice, cele mai concrete analogii au apărut în arealul vest-pontic. Avem în vedere emisiunile de argint și de bronz ale orașelor Callatis, Tomis și Histria, unde se întâlnesc variante diferite de monograme, asemănătoare mai mult sau mai puțin cu cele de pe monedele de aur de tip koson. Studiul emisiunilor de acest fel a permis identificarea a doar două cazuri: sigla **HP** apare pe monede callatiene din bronz, emise în secolul III a.C.⁷³, și sigla **AP** (întâlnită și în cazul Olbiei), imprimată pe o monedă de bronz de la Tomis⁷⁴, a cărei datare poate coborî spre jumătatea secolului I a.C.

O situație oarecum diferită se constată la emisiunile de argint și de bronz ale cetății de pe malul lacului Sinoe, asupra cărora vom insista în rândurile următoare. Primele dintre ele, didrahmele histriene, au o iconografie cunoscută (pe avers două capete de tineri, inversate, iar pe revers o acvilă așezată pe delfin). Cronologia lor, destul de ridicată (secolele VI–IV a.C.)⁷⁵, nu poate constitui un argument pentru utilizarea acestor piese în studiul nostru comparativ. Am selectat totuși câteva variante de monograme⁷⁶, care pot prezenta analogii cu cele de pe monedele de tip koson:

1. **A** – apare pe 63 de piese de acest tip⁷⁷.
2. **A** – pe 30 de exemplare⁷⁸.
3. **A** – pe un exemplar⁷⁹.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 112–113, nr. 344, 348, 350, 355–356, 358, 361, 363, 365.

⁷¹ V. Cojocaru, *Zwei Pharzoiș – Goldstatere aus einer ukrainischen Privatsammlung*, în *Thraco-Dacica*, 20, 1999, p. 384–385.

⁷² A. N. Zograf, *Монеты Тирры*, Moskva, 1957.

⁷³ Descrierea tipului este următoarea: Av/ Capul lui Dionysos cu o cunună vegetală spre dreapta; Rv/ Panteră sărind spre dreapta; în spatele ei tyrsul (cf. Gh. Poenaru Bordea, *Un tezaur de monede callatiene din perioada autonomiei*, în *SCN*, 4, 1968, p. 108, nr. 38–40 și 41).

⁷⁴ Iată descrierea tipului: Av/ Capul lui Zeus cu barbă și cunună spre dreapta; Rv/ Două protome de cai cu câte o stea deasupra (cf. B. Pick, K. Regling, *op. cit.*, I/2, nr. 2463 și C. Preda, *Istoria monedei în Dacia preromană*, p. 82).

⁷⁵ C. Preda, *op. cit.*, p. 48–50.

⁷⁶ Variantele de monograme au fost preluate după studiul lui V. Canarache, *Sistemul ponderal și tipologia drahmelor istriene de argint*, în *Pontice*, 1, 1968, p. 107–192.

⁷⁷ *Ibidem*, nr. 23, 37, 48, 50, 51, 54, 55, 58–60 (=B. Pick, *AMNG* I/1, nr. 416), 70, 71, 74, 77, 79, 82, 97, 111, 112, 127, 139, 140, 141, 154, 158, 177, 186, 195, 196, 204, 212, 213, 217, 222, 229, 240, 246, 248, 262, 267, 268, 273, 275, 276, 290, 297, 307, 308, 309, 310, 312, 320, 321, 322, 330, 333, 335, 337, 338, 344, 346, 415, 416.

⁷⁸ *Ibidem*, nr. 63, 64, 75, 80 (=B. Pick, *op. cit.*, I/1, nr. 417), 93, 98, 142, 143, 155, 218–221, 236, 241, 244, 247, 257, 263, 293, 294, 298, 304, 333, 345, 358, 359, 365 (= B. Pick, *op. cit.*, I/1, nr. 443), 370, 382.

4. **A** – pe un exemplar⁸⁰.
5. **A** – pe 5 exemplare⁸¹.
6. **A** – pe 6 exemplare⁸².
7. **A** – pe 2 exemplare⁸³.
8. **B** – pe 10 exemplare⁸⁴.
9. **AB** – pe un exemplar⁸⁵.

În cele mai multe cazuri, asemănările sunt parțiale. Excepție fac reprezentările de la nr. 8 și 9. Ultima dintre ele, necunoscută lui Pick, a fost identificată de către V. Canarache pe o piesă din colecția numismatică a Academiei Române⁸⁶. Deoarece nu există nici o reproducere a ei în studiul amintit sau în studiile ulterioare, nu putem cunoaște reprezentarea exactă a acestei monograme. E posibil, cu rezervele de rigoare, ca versiunea prezentată de autorul mai sus menționat să fie cea desfășurată, cele două litere fiind în ligatură. Menționăm că piesa respectivă are o greutate foarte mică (5,380 grame), fiind astfel plasată în ultima serie a emisiunilor histriene de argint (chiar în faza finală a acestei grupe), la o dată foarte apropiată de cea a încetării acestor emisiuni. Această dată finală a fost acceptată ca fiind la sfârșitul secolului IV a.C.⁸⁷, dar există unele opinii care se pronunță pentru prelungirea timpului de emisie a didrahmelor histriene și în secolul III a.C.⁸⁸ Nu este exclus ca această dată să comporte modificări în sensul coborârii ei (poate până spre secolul II a.C.), în lumina unor noi descoperiri și interpretări numismatice⁸⁹. Considerațiile de mai sus trebuie privite cu circumspecție, atât din cauza identificării ipotetice a reprezentării monogramei (piesa nu este ilustrată), cât și a neverosimilității noilor tendințe privitoare la cronologia pieselor de argint histriene, cel puțin în momentul actual al cercetării.

Cel de-al doilea exemplu, monograma nr. 8 – apare pe zece piese de argint și prezintă asemănări cu varianta simplificată a reprezentării de pe monedele de tip koson; pentru ultimele patru astfel de piese sunt valabile presupunerile cronologice de mai sus (ele având greutate scăzută), cu rezervele de rigoare. Dacă piesele de argint ale Histriei nu corespund scopului studiului nostru decât într-o mică măsură, din cauza cronologiei lor, emisiunile de bronz ale aceleiași cetăți sunt mai accesibile din acest punct de vedere, fiind, în genere, acceptată o datare a lor spre o limită mai coborâtă, care poate atinge jumătatea secolului I a.C.⁹⁰ Din multitudinea de serii monetare de acest tip ne-am oprit atenția asupra celei care are reprezentat pe avers capul lui Apollo laureat, spre dreapta, uneori cu cerc perlat; pe revers apare imaginea obișnuită, acvila pe delfin, spre stânga, la care se adaugă o siglă variabilă în spatele picioarelor păsării și deasupra legenda ΙΣΤΡΙΗ⁹¹. Există anumite emisiuni specifice acestui tip, despre care am amintit anterior, în care acvila apare cu aripile deschise, într-o manieră care amintește de reprezentările de pe kosoni. Interesantă este identificarea următoarelor sigle, pe unele piese: **HPPO**⁹², **API**⁹³, **AYZH**⁹⁴, **HPOΔO**⁹⁵. În ceea ce privește datarea lor, ea se încadrează în limitele cronologice ale tipului cu capul lui Apollo.

Un număr impresionant de monede histriene de bronz (cu reprezentarea lui Apollo pe avers), provine dintr-un depozit monetar, însumând 275 de piese, recuperate în mai multe loturi și descoperit în spațiul est-carpatic,

⁷⁹ *Ibidem*, nr. 257.

⁸⁰ *Ibidem*, nr. 87.

⁸¹ *Ibidem*, nr. 81, 83, 176, 265 (=B. Pick, *op. cit.*, I/1, nr. 418), 324 (=B. Pick, *op. cit.*, I/1, nr. 418).

⁸² *Ibidem*, nr. 89, 90, 105, 122, 130, 205.

⁸³ *Ibidem*, nr. 33, 45.

⁸⁴ *Ibidem*, nr. 102, 114, 147, 156, 182, 188, 259 (=B. Pick, *op. cit.*, I/1, nr. 426), 281 (=B. Pick, *op. cit.*, I/1, nr. 426), 291 (=B. Pick, *op. cit.*, I/1, nr. 426), 328.

⁸⁵ *Ibidem*, nr. 258.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 125.

⁸⁷ *Vezi infra*, n. 75.

⁸⁸ V. Mihailescu-Bîrliba, *op. cit.*, p. 48.

⁸⁹ Avem în vedere interpretările asupra tezaurului de monede histriene de la Fedești ale autorului sus-menționat (*ibidem*, p. 51).

⁹⁰ C. Preda, *op. cit.*, p. 67–70

⁹¹ C. Preda, H. Nubar, *op. cit.*, p. 37–38.

⁹² *Ibidem*, p. 105, nr. 257 (=B. Pick, *op. cit.*, I/1, nr. 458 var.).

⁹³ *Ibidem*, p. 105, nr. 264 (=B. Pick, *op. cit.*, I/1, nr. 458 var.).

⁹⁴ *Ibidem*, p. 106, nr. 271 (=B. Pick, *op. cit.*, I/1, nr. 458).

⁹⁵ *Ibidem*, p. 108, nr. 304.

la Fedești (Vaslui)⁹⁶. Siglele prezente pe monedele din acest tezaur au fost considerate de cei care le-au publicat drept mărci de monetar, care validau aceste emisiuni. Am selectat următoarele reprezentări pentru o analiză comparativă:

1. **A** – apare pe trei exemplare⁹⁷;
2. **B** – apare pe 22 de exemplare⁹⁸;
3. – apare pe un exemplar⁹⁹.

Într-o oarecare măsură, fiecare dintre aceste trei exemple prezintă analogii cu siglele de pe monedele de tip koson. Asemănările sunt mai vizibile în cazul siglei figurată la nr. 2, care poate fi comparată cu monograma simplificată de pe monedele de aur de tip koson. Precizăm că aceste abrevieri nu apar doar pe emisiunile din tezaurul de la Fedești, piese de bronz asemănătoare fiind înregistrate și de Pick. De asemenea, aceeași siglă apare și pe didrahmele de argint ale Histriei, având o poziție asemănătoare în câmpul monedei. Cel mai interesant ni se pare ultimul exemplu, în care întâlnim literele A și B în ligatură. Studiarea acesteia pe baza imaginilor reproduse a permis identificarea variantei corecte – , foarte apropiată ca reprezentare de cea de-a doua variantă de monogramă de pe monedele de tip koson (cea complicată). O astfel de interpretare am bănuțit-o și în cazul monedei de argint înregistrată de V. Canarache, cu aceleași sigle, dar neverificabilă în ilustrația publicată. Astfel că, în compoziția acestui tezaur de monede histriene de bronz apar, într-o formă destul de asemănătoare, cele două monograme întâlnite pe monedele de tip koson.

Datarea monedelor de la Fedești se circumscrie cronologiei tipului cu capul lui Apollo. Întrucât lipsesc descoperirile din contexte stratigrafice, s-a folosit criteriul stilistic în datarea acestui tip monetar, sub forma analogiilor cu efigia lui Apollo de pe staterii lui Filip II¹⁰⁰, ceea ce ar fixa anul 339 a.C. drept *terminus post quem* pentru începutul acestor emisiuni. La această dată, în urma cuceririi Schythiei Minor și a cetăților grecești vest-pontice, ar avea loc schimbarea efigiei de pe monedele de bronz ale Histriei, aceste emisiuni inspirându-se după cele ale noului suveran¹⁰¹. Editorii tezaurului de la Fedești, ținând cont de faptul că aceste monede aparțin aceluiași tip și luând în considerare prezența a 14–15 magistrați monetari a căror activitate era anuală, ajung la concluzia că emiterea pieselor din tezaur se poate opri pe la 325 a.C.¹⁰² Mai există și ideea unei derivări a tipului din emisiuni de bronz anterioare, deoarece în același tezaur s-a descoperit, printre monede histriene, o piesă emisă de cetatea Bottike (Ciclade), datând din 392–379 a.C.¹⁰³ Ipoteza se bazează doar pe prezența acestei singure piese, care ar fi putut ajunge în tezaur la o dată ulterioară și, apoi, nici nu este sigură apartenența ei la tezaur, multe din loturile recuperate putând avea proveniențe diverse. Toate aceste argumente, folosite pentru a asigura o datare destul de timpurie a acestui tip monetar sunt discutabile. E posibil ca efigia lui Apollo să nu fie neapărat copiată după staterii lui Filip II. Faptul că astfel de piese sunt foarte rar atestate la nordul Dunării precum și absența lor în zona pontică fac puțin probabilă utilizarea acestui prototip. Plecând de la aceste observații am căutat prototipul în emisiunile mai recente, foarte bine cunoscute în acest areal.

Avem în vedere emisiunile postume de tip Filip II, dar mai ales staterii de tip Lysimach (pseudolysimachei), emiși în vestul Pontului și a căror efigie de avers seamănă foarte mult cu cea de pe monedele histriene din bronz, cu reprezentările lui Apollo. Putem admite mai degrabă că, în contextul baterii acestor monede de aur (începutul secolului al III-lea – jumătatea secolului I a.C.)¹⁰⁴, s-a copiat pe monedele de bronz capul lui Apollo, la o dată care nu poate fi precizată, dar a cărei limită inferioară o apreciem ca fiind

⁹⁶ B. Mitrea, C. Buzdugan, M. Rotaru, V. Apostol, *Tezaurul de monede histriene de la Fedești (jud. Vaslui)*, în *ActaMM*, 3–4, 1981–1982, p. 45–53; B. Mitrea, C. Buzdugan, V. Apostol, *Date noi referitoare la tezaurul de la Fedești (jud. Vaslui)*, în *ActaMM*, 5–6, 1983–1984, p. 149–152; B. Mitrea, C. Buzdugan, *Un tezaur de monede istriene descoperit în Moldova*, în *SCN*, 8, 1984, p. 25–36; B. Mitrea, C. Buzdugan, *Tezaurul de la Fedești (Moldova)*, în *SCN*, 9, 1989, p. 11–22.

⁹⁷ B. Mitrea, C. Buzdugan, *op. cit.*, în *SCN*, 9, 1989, pl. 1, nr. 7–9.

⁹⁸ *Ibidem*, pl. 1, nr. 11–32.

⁹⁹ *Ibidem*, pl. 1, nr. 10.

¹⁰⁰ B. Pick, *op. cit.*, I/1, p. 151.

¹⁰¹ B. Mitrea, C. Buzdugan, V. Apostol, *op. cit.*, p. 152.

¹⁰² B. Mitrea, C. Buzdugan, *op. cit.*, în *SCN*, 9, 1989, p. 17.

¹⁰³ C. M. Petolescu, *À propos de la datation des monnaies en bronze d'Istros*, în A. Avram, M. Babeș (ed.), *Civilisation grecque et cultures antiques périphériques. Hommage à Petre Alexandrescu à son 70e anniversaire*, Bucarest, 2000, p. 301–302.

¹⁰⁴ O. Iliescu, *Sur un pseudolysimaque frappé à Tomis*, în *NAC*, 27, 1998, p. 151–158.

prima jumătate a secolului I a.C. Tot spre o coborâre a datării acestor monede histriene mai pledează și singularitatea apariției acestui tezaur în mediul getic, posibilă doar în secolul I a.C., cum aprecia V. Mihailescu-Bîrliba¹⁰⁵. De asemenea, existența unei serii evolutive în ceea ce privește redarea numărului literelor din legendă, conduce spre această concluzie.

Periplul numismatic în arealul nord- și vest-pontic a urmărit doar emisiunile de bronz și de argint ale orașelor grecești mai importante, cele mai fructuoase rezultate ale cercetării noastre comparative aparținând monetăriei histriene de bronz. Analiza ar trebui extinsă și asupra monogramelor de pe monedele de aur ale acestor cetăți – pseudoalexandrei și pseudolysimachei, datate într-un interval foarte lung: de la sfârșitul secolului III a.C., până în prima jumătate a secolului I a.C. Un *corpus* al acestor monede nu există încă, cu atât mai puțin o tratare a lor din punctul de vedere al monogramelor (plasate în câmpul stâng; dimensiunile literelor care le compun sunt egale cu cele ale legendelor). Ele au fost adunate doar pentru un interval cronologic bine delimitat (90–80 a.C.) pentru orașele vest-pontice (Histria, Callatis, Tomis) de către F. de Callataÿ¹⁰⁶. Probabil din cauza numărului foarte mic de pseudolysimachei înregistrați, siglele de monetar se regăsesc într-o mică măsură în reprezentările de acest fel de pe monedele de tip koson. O cercetare comparativă de acest gen, în special asupra monogramelor, se va putea realiza în momentul publicării tuturor acestor piese din întreaga perioadă și arealul în care au fost emise.

Cele câteva analogii, chiar dacă unele dintre ele doar parțiale, constatate între reprezentările de monograme de pe monedele de aur de tip koson și cele de pe emisiuni din zona pontică, din intervale cronologice diverse, nu par să fie întâmplătoare. Și din această perspectivă, a studiului monogramelor, există posibilitatea ca toate aceste monede să fie bătute în ateliere grecești, sub supravegherea acelorași magistrați monetari ale căror inițiale apar în siglele respective.

Semnificația legendei monedelor de tip koson și ipoteze referitoare la emitent și locul baterii. Legenda este plasată pe revers, în exergă, sub linia cu cele trei personaje. Existența ei ar fi trebuit să ofere indicii concludente în soluționarea acestei enigme numismatice, care o reprezintă moneda de tip koson. Dimpotrivă, poate mai evident decât în cazul monogramei, variantele numeroase de interpretare pe baza cărora s-au elaborat diverse ipoteze, n-au oferit încă o soluție acceptabilă pentru identitatea emitentului și a locului de baterie a acestor piese.

Studiul literelor care compun legenda a permis o serie de constatări, verificabile în majoritatea cazurilor. Se remarcă legătura dintre extremitățile liniilor drepte și, mai ales, punctarea viguroasă a tuturor capetelor de linie dreaptă. În unele cazuri, remarcate de C. Preda, redarea lui omicron și omega este mai mică decât celelalte litere din același rând¹⁰⁷, iar pe unele piese fără monogramă, dimensiunile lui se reduc substanțial la aproximativ o pătrime din dimensiunea celorlalte litere¹⁰⁸; litera Σ (sigma) apare mai totdeauna cu liniile orizontale de sus și de jos desfăcute și oarecum în poziție oblică. Aceste particularități prezintă analogii cu modul de redare a grafiei de pe multe emisiuni dintr-un vast areal și orizont cronologic, dar aproape toate provin din centre monetare grecești. Legenda de pe emisiunile romane republicane diferă substanțial sub aspectul formei literelor care o compun: lipsește vigoarea dată de prezența punctelor la capătul liniilor; literele par mai degrabă firave, subțiri, senzație amplificată de cazurile când lungimea unor extremități ale acestora depășește cadrul imaginar afectat legendei.

Putem presupune existența unei tradiții sudice în formația profesională a meșterilor monetari, autori ai pieselor de tip koson, pe baza celor constatate în maniera de redare a formei și a dimensiunilor literelor. La fel de bine putem accepta baterea acestor piese într-un mediu monetar elen, din acest punct de vedere, cele mai apropiate centre grecești de locul descoperirii monedelor de tip koson (Transilvania) fiind orașele pontice. În mod cert, caracteristicile legendei nu trimit spre monetăria romană, și cu atât mai puțin spre cea autohtonă (elenizată sau romanizată), geto-dacă. Apare astfel firească redarea conținutului legendei în limba greacă, din moment ce forma acesteia urmează tipul unor asemenea tradiții monetare. Existența unor abateri de la regulile monetare prin apariția unei legende grecești pe o monedă de tip roman nu poate fi susținută¹⁰⁹. Am arătat la începutul studiului că iconografia kosonilor e doar la un nivel superficial de sorginte romană, noua

¹⁰⁵ V. Mihailescu-Bîrliba, *op. cit.*, p. 51.

¹⁰⁶ F. de Callataÿ, *L'histoire des guerres mithridatiques vue par les monnaies*, Louvain-la-Neuve, 1997, p. 139–144; idem, *Les derniers statères posthumes de Lysimaque émis à Istros, Tomis et Callatis*, în *Dobroudja*, 12, 1995 (1998), p. 39–45.

¹⁰⁷ C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, p. 354.

¹⁰⁸ Idem, *Istoria monedei în Dacia preromană*, pl. XXVI, nr. 2–4.

¹⁰⁹ Idem, *Monedele geto-dacilor*, p. 358.

reprezentare fiind o creație originală. O altă abatere de la regulile monetare specifice numismaticii greco-romane, constând în prezența exergăi pe avers, ca și a legendei¹¹⁰, își găsește explicația firească, dacă avem în vedere discuțiile argumentate care au stat la baza identificării aversului și reversului acestor piese. Legenda ΚΟΣΩΝ apare în exergă, pe reversul monedelor de aur în conformitate cu regulile monetare specifice numismaticii grecești.

Interpretările pe seama semnificației acestei legende sunt numeroase. O parte dintre cercetători au considerat că ea reprezintă o formă de genitiv plural, indicând numele orașului sau, mai precis, al locuitorilor orașului emitent¹¹¹. În cazul în care este vorba de o formă de nominativ singular, legenda s-ar putea referi la numele unui magistrat monetar sau a unui dinast care apare în exerga monedei. Nu a fost exclusă nici o eventuală formă mai veche a denumirii de consul (=cosol)¹¹². Această situație se întâlnește în monetăria republicană romană de la mijlocul și din a doua jumătate a secolului I a.C., unde numele magistraților monetari apare în exergă, pe reversul pieselor de argint (e și cazul denarului emis de Brutus, descris de noi anterior, a cărui legendă are o astfel de poziționare). Dar ea este prezentă și în alte contexte monetare, fără legătură cu cel roman. Amintim doar o monedă a regelui scit Ailios¹¹³, emisă în una din cetățile vest-pontice, la o dată care poate fi coborâtă spre secolele II–I a.C.¹¹⁴ Legenda de pe această monedă este plasată orizontal, în exergă. O situație asemănătoare poate fi constatată și pe unele dintre piesele regelui scit Farzoios, emise la Olbia, în secolul I p.C. Pe aceste monede, cel de-al doilea element al legendei (ΦΑΡΖΟΙΟΥ – cu litere viguros punctate) este plasat în exergă, sub sceptrul pe care se sprijină acvila¹¹⁵. E de reținut proveniența pontică a acestor monede care au plasate legenda în exergă, precum și faptul că aceasta desemnează numele dinastului pentru care au fost emise piesele.

Forma de genitiv plural a fost cea dintâi luată în considerare, primele ipoteze vehiculând diverse nume de orașe și regiuni antice, ca potențiale centre de emiteră a acestor monede. Cel dintâi propus a fost orașul Cosa sau Cosea, pe coasta Etruriei, nu departe de localitatea de astăzi Orbetello. Principalul argument al susținătorilor acestei ipoteze era existența unor mari cantități de aur în aceste regiuni¹¹⁶. Încă din acea vreme se remarcă absența descoperirilor de piese de tip koson în această zonă, exemplarele de acest tip fiind foarte rare în colecțiile italiene și franceze¹¹⁷. Anterior, umanistul transilvănean Zamosius considera originea acestor monede ca fiind în insula Cos (“*Coos insulae quae est in mari Icario Rhodo proximo*”)¹¹⁸, idee preluată ulterior de Kenderesi¹¹⁹. Se pare că ambele ipoteze au ca punct de pornire considerente subiective, răspunzând într-o mai mare măsură formației umaniste a celor doi învățați – Zamosios și Havercampio – decât unor deducții obiective. Practic, acestea au fost singurele ipoteze propuse pentru forma de genitiv plural.

Celelalte denumiri geografice, asimilate de o parte a literaturii de specialitate drept posibile centre de emiteră a acestor monede de aur reprezintă simple speculații ale lui M. Bahrfeldt, care a încercat astfel să extindă câmpul de cercetare. În acest sens, el trece în revistă toate toponimele considerate a avea vreo legătură cu legenda ΚΟΣΩΝ (fără a le considera măcar potențiale centre de emiteră). Acestea ar fi fost (pe baza *Etnikonului*, ediția Westermann, 1839, p. 167): Κόσσα – oraș din Oinotrer, ai cărui locuitori se numeau Κοσσανοί; Κοσσέα – regiune din Persia (locuitorii ei se numeau Κοσσαίοι) și un mic oraș din Tracia; Κοσσός – munte din Bithinia. Denumirilor de mai sus li se adaugă Κοσσίνιτης – râu trac care curge prin ținutul Abdera și Κοσσών – locuitorii muntelui Κοσσός, conduși de Prusias¹²⁰. Eterogenitatea acestor denumiri susține cele afirmate anterior cu privire la scopul trecerii lor în revistă. O posibilă direcție de cercetare apare în cazul

¹¹⁰ *Ibidem*.

¹¹¹ *Ibidem*, p. 359.

¹¹² M. Bahrfeldt, *op. cit.*, p. 9.

¹¹³ V. Canarache, *Monetele sciților din Dobrogea*, în *SCIV*, 1, 1950, 1, p. 249, nr. 35, tab. VII, tip IIXV.

¹¹⁴ V. Mihailescu-Bîrliba, *op. cit.*, p. 90.

¹¹⁵ B. Pick, *op. cit.*, I/1, tab. XII, nr. 6; V. Cojocaru, *op. cit.*, p. 386.

¹¹⁶ J. Eckhel, *op. cit.*, IV, p. 23; idem, *Catalog Mus. Caes.*, I, 1779, p. 14.

¹¹⁷ M. Bahrfeldt, *op. cit.*, p. 5.

¹¹⁸ Șt. Zamosius, *Analecta Lapidum vetustorum et nonnullarum in Dacia antiquitatum*, Patavii (Padova), 1593, p. 101–102, *apud* I. Winkler, *op. cit.*, p. 188.

¹¹⁹ M. Kenderesi, *A'ΚΟΣΩΝ aranyakról. Vi'sgálódó értékezések. Nagyérdemä S. Pataki professor Nagy Ferentzhez válaszsa Kenderesi Mihálynak, a' Kozón es Lysimach aranyakról*, Kolozsvár (Cluj), 1812, p. 61–62, *apud* I. Winkler, *op. cit.*, p. 192.

¹²⁰ M. Bahrfeldt, *op. cit.*, p. 12–13.

orașului trac Κοσσεά, aflat în apropierea sau chiar pe râul Κοσσινίτης. Existența unor bogate zăcăminte de aur în vecinătatea acestei regiuni (Bahrfieldt vorbește despre „der goldreiche Berg Pangaion” și insula Thasos, unde s-au descoperit zăcămintele de aur de la Skapte Hyle)¹²¹, ar permite căutarea originii monedelor de tip koson în aceste locuri. Prezența orașului Philippi în nord-estul acestei localități introduce în această construcție numele lui Brutus, conturând o ipoteză dezvoltată ulterior de M. P. Rozanova¹²². Cele susținute de cercetătoarea moscovită cu privire la baterea kosonilor în Tracia (la Kossea) nu sunt însă sprijinite de nici o descoperire de la sud de Dunăre.

Pentru cea de-a doua formă probabilă de citire a legendei, cea de nominativ singular, au existat numeroase variante de interpretare. Vom insista doar asupra a trei dintre ele, cele mai importante, în jurul cărora s-au elaborat principalele teorii propuse pentru identificarea emitentului și a locului baterii. Ne vom limita demersul la relevarea unor elemente mai semnificative ale fiecăreia dintre aceste construcții, punând în discuție câteva dintre argumentele care le susțin.

Analizele lingvistice asupra antroponimului din legendă, în forma de nominativ singular, au înclinat în unanimitate spre o origine tracă a acestuia. G. G. Mateescu l-a încadrat în grupul de cuvinte traco-dacice care au în comun radicalul Κοζ¹²³. Cercetările lui I. I. Russu, realizate pe un fond de cuvinte mai numeros, au condus la o altă încadrare a antroponimului, în rândul aceluia care au în componență radicalul Κοσ. Aceeași situație e operată de lingvistul român și în cazul altor cuvinte considerate de Mateescu ca având radicalul Κουτ¹²⁴. Alte cuvinte înrudite prin radicalul amintit mai pot fi: Κοσυγγας, Κοσις etc.¹²⁵ Aceste considerații lingvistice par a susține eliminarea oricărui element etnic netractic în discuțiile din jurul legendei acestei monede. Însă lipsa unor precizări etnice ajutătoare nu permite o identificare mai clară.

Parțial în corelație cu acest aspect, prima interpretare a legendei (circumscrișă primei construcții importante din cele trei amintite mai sus) localizează purtătorul numelui ΚΟΣΩΝ în mediul trac sud-dunărean. Se ține mai puțin cont de existența în onomastica regală tracă a unui nume asemănător (Kotys, de exemplu), prioritate în orientarea cercetărilor în această direcție având asocierea dintre prezența și activitatea lui Brutus în Balcani și copierea reversului kosonilor după o monedă a comandantului roman. În primăvara lui 43 a.C., Brutus primește puterea proconsulară în Macedonia, Iliria și întreaga Grecie, devenind astfel conducător al Balcanilor. Deoarece Tracia nu era provincie romană, acest teritoriu îi oferea prilejul să antreneze legiunile în mici războaie locale, care aduceau experiență și pradă pentru soldați¹²⁶. În acest context s-ar fi produs baterea monedelor de tip koson, ipoteză ce ar fi fost confirmată și detaliată de o mărturie a lui Appian (*Bellum civile*, IV, LXXV): „în timp ce aduna trupe și bani, se întâmplă în Tracia un eveniment foarte fericit. Polemokratia, soția unuia dintre regii băștinași, asasinat de vrăjmaș, temându-se de soarta fiului său, care era încă un copil, se duse cu acesta la Brutus și i-l încredință. Totodată îi încredință și tezaurul soțului ei [...] în tezaurul ce-i fusese încredințat, găsi o imensă cantitate de aur și argint, pe care o transformă în monedă”¹²⁷. Această relatare are un sâmbure de adevăr, căci se păstrează un mare număr de monede de aur și argint din vremea lui Brutus, cu titlul de PROCOS și IMP, din care, cu siguranță, o mare parte provine sau începe a fi bătută în Balcani, între anii 43–42 a.C.¹²⁸

Primul care constată existența unei relații între emisiunile de tip koson și această mărturie, presupunând includerea lor alături de piesele emise de Brutus în Balcani, este Eckhel¹²⁹. Copierea reversului kosonilor după cel al unor emisiuni ale lui Brutus și o descifrare a aceluiași nume în reprezentările din monogramă au transformat presupunerile lui Eckhel în ipoteze viabile, argumentate suplimentar de generațiile următoare de numismați. S-au propus diverse construcții, având același punct de plecare stabilit de Eckhel (rolul lui Brutus în emiterea acestor monede), diferite doar în ceea ce privește identificarea celui de-al doilea personaj, al cărui nume este redat de legenda de pe monede. Folosindu-se exclusiv relatările lui Appian, acesta a fost considerat

¹²¹ *Ibidem*, p. 13.

¹²² M. P. Rozanova, *O zolotyh monetah s nadpisom ΚΟΣΩΝ*, în *KS*, 66, 1956, p. 118–122.

¹²³ G. G. Mateescu, *I Traci nelle epigrafi di Roma*, în *ED*, 1, 1923, București – Roma, p. 57–290.

¹²⁴ I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*², București, 1967, p. 99.

¹²⁵ *Ibidem*.

¹²⁶ V. Gardthausen, *Augustus und seine Zeit*, Leipzig, 1891, II/1, p. 159–164; R. Syme, *The roman revolution*, Oxford, 1988, p. 202–213.

¹²⁷ O interpretare interesantă a acestui pasaj (am folosit traducerea din Appian, *Istoria Romei. Războaiele civile*, București, 1957), vezi la I. Winkler (*op. cit.*, p. 183–184).

¹²⁸ M. Bahrfieldt, *op. cit.*, p. 9.

¹²⁹ J. Eckhel, *Doctrina nummorum veterum*, IV, p. 24.

ca fiind soțul Polemokratiei¹³⁰. O altă perspectivă asupra aceluiași document îl identifica cu fiul minor al văduvei menționate¹³¹. Revalorificarea ulterioară a inscripției descoperite mai demult, dar dată uitării, în orașul trac Bizye, la vest de Salmydessus, a soluționat dilema, completând în mod fericit scrierile lui Appian; inscripția îl numește ca soț al Polemokratiei pe Sadala, iar ca fiu al celor doi, pe Cotys¹³². Pentru a preveni ivirea unei situații asemănătoare, Th. Mommsen reia argumentația cu un număr mai mic de elemente particulare: Coson din legendă este un prinț trac, necunoscut de altfel din nici o inscripție, care și-ar fi cedat bogățiile partidei republicane. Drept recompensă, înainte de Philippi, în 42 a.C., Brutus i-ar fi dat dreptul de a bate monedă de aur „pe care citim numele său înscris în întregime cu litere grecești și monograma cu caractere latine, reprezentând numele generalului roman”¹³³. Teza a fost îmbogățită de V. Pârvan, care explică descoperirile de monede de tip koson doar în Transilvania, prin prădăciunile getice frecvente în Tracia sau ca plată făcută de Brutus mercenarilor geto-daci¹³⁴.

Revenind asupra asemănarilor iconografice dintre cele două tipuri monetare, remarcate de Eckhel, apreciem că ele au constituit practic unicul indiciu semnificativ în jurul căruia s-a format această teorie. Dar succinta analiză a reprezentărilor de pe monedele de aur a relevat deosebirile ușor sesizabile între iconografia kosonilor și cea a originalelor romane ce au servit ca prototip; atât acvila de pe aversul kosonilor, cât, mai ales, cele trei personaje de pe revers sunt creații originale, lipsite de tradițiile artistice și simbolistica specifică pieselor romane. Legătura emisiunilor din aur cu denarii ce au servit ca prototip este destul de fragilă. Asupra criteriilor de selecție a monedelor romane se pot formula diverse interpretări. Dar existența unor afinități de ordin politic care să fi determinat copierea denarului lui Brutus pe reversul kosonilor e neverosimilă; acest lucru pare confirmat și de faptul că aversul acestora se inspiră din iconografia unor piese mai vechi – cele ale lui Pomponius Rufus – a căror alegere nu s-a făcut pe aceleași criterii. Acestei selecții parțiale, greu de acceptat, i se adaugă existența unui decalaj cronologic între emiterea originalelor lui Brutus și cea a kosonilor, plasată imediat înaintea bătăliei de la Philippi (înainte de 42 a.C.)¹³⁵. Cele mai multe dintre vechile studii asupra numismaticii romane, dar și cele mai recente consideră data baterii denarilor generalului roman în deceniul al șaselea al secolului I a.C.¹³⁶, la distanță de cel puțin un deceniu și jumătate de momentul atribuit apariției pieselor de aur. Deosebirile iconografice existente între cele două tipuri monetare nu susțin acceptarea unor relații politice între emitenții lor, chiar dacă apare posibilitatea corelării faptului numismatic cu evenimentul istoric. Alegerea prototipurilor romane s-a realizat după alte criterii, neelucidate încă deplin, dar în conținutul cărora factorul aleatoriu a avut un rol însemnat.

Numeroase alte elemente, de natură numismatică, dar și istorică, confirmă observațiile pe baza comparațiilor iconografice între cele două tipuri monetare. Avem în vedere problemele ridicate de interpretarea monogramelor. Adepții teoriei baterii acestor emisiuni de către Brutus consideră transcrierea monogramei ca o abreviere, sub forme diferite, a numelui acestuia (ΛΒ, BR sau L·BR)¹³⁷. Această desfășurare, folosind deopotrivă litere latine și grecești, nu apare pe nici una din monedele emise de Brutus. În rândurile consacrate analizei monogramelor, am relevat diferitele forme de interpretare ale acestora, subliniind calitatea de mărci de monetar a simbolurilor respective.

Un alt aspect care nu susține această teorie constă în evaluările ponderale comparative între monedele de tip koson¹³⁸ și piesele de aur simbolice emise de Brutus. Pornind de la considerente istorice și numismatice (în special paralelismul cronologic), o analogie a monedelor de tip koson se poate realiza doar cu aureusul bătut la Roma începând cu 46 a.C., de către Iulius Caesar, care cântărea 8,10g (1/40 dintr-o libră)¹³⁹. Această greutate a aureusului va fi adoptată de Augustus și va rămâne în vigoare la Roma până în vremea lui Nero¹⁴⁰; valabilă

¹³⁰ Th. Mommsen, *op. cit.*, p. 693.

¹³¹ J. Friedlander, în *Berliner Blätter*, 2, 1885, p. 145, *apud* M. Bahrfdelt, *op. cit.*, p. 9.

¹³² Rhangabé, *Antiquités hellénistiques*, II, p. 784, nr. 1236, *apud* M. Bahrfdelt, *op. cit.*, p. 10.

¹³³ Mommsen-Blacas-De Witte, *Histoire de la Monnaie Romaine*, III, Paris, 1873, p. 283–284; exact aceeași versiune, probabil preluată după Mommsen, apare și la F. Lenormant, *La monnaie dans l'antiquité*, II, Paris, 1878, p. 120–122.

¹³⁴ V. Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, București, 1926, p. 84, nota 1.

¹³⁵ Mommsen-Blacas-DeWitte, *op. cit.*, p. 283–284; F. Lenormant, *op. cit.*, p. 120–122.

¹³⁶ Vezi *infra*, n. 17 și n. 19–22.

¹³⁷ J. Eckhel, *op. cit.*, IV, p. 23; M. Bahrfdelt, *op. cit.*, p. 10–11.

¹³⁸ Din 109 piese analizate de Bahrfdelt (*op. cit.*, p. 3–5), 73 de exemplare cu monogramă au o medie ponderală de 8,41 g, în vreme ce media celorlalte 36 de exemplare fără monogramă este puțin mai mare – 8,44 g. Cifrele înregistrate de Bahrfdelt, în cazul pieselor cu monogramă corespund, în mare, cu cele rezultate din analiza pieselor provenind din tezaurul de la Târșă-Luncani (cf. C. M. Petolescu, *Un tezaur de monede de aur de tip Koson*, p. 86 și M. Chiriac, *op. cit.*, p. 249).

¹³⁹ M. Bahrfdelt, *Die Römische Goldprägung während der Republik und unter Augustus*, Halle (Saale), 1923, p. 36.

¹⁴⁰ M. H. Crawford, *op. cit.*, II, p. 593.

și pentru emisiunile lui Brutus, ea este inferioară ponderii medii a pieselor de tip koson. Apoi, pare dificil de admis adoptarea de către Brutus a sistemului metrologic elenistic (cărui monedele de tip koson îi aparțin din punct de vedere al greutateii)¹⁴¹, chiar și pentru o emisiune restrânsă numeric, generată de circumstanțele politice deosebite.

Un alt element mai puțin credibil al acestei ipoteze îl constituie natura relațiilor dintre emitent (Brutus) și beneficiar (Koson), în spatele cărora s-ar ascunde de fapt motivația reală a baterii acestor piese. Nici o sursă literară sau epigrafică nu face mențiune despre o posibilă alianță între Brutus și vreun rege dac cu acest nume¹⁴². Există izvoare care vorbesc despre o alianță a regelui trac Rescuporis cu Brutus (Cassius Dio, XLVII, 25). I. Winkler susținea că plata mercenarilor sau a subsidiilor se făcea întotdeauna în monedă de largă circulație, baterea unei emisiuni speciale pentru retribuirea unor astfel de servicii fiind ieșită din comun. O altă anomalie este legată de faptul că aceste monede au fost emise exclusiv pentru acest principe, restul aliaților fiind privați, inexplicabil, de un asemenea privilegiu¹⁴³. Toate aceste considerente fac puțin probabilă existența unui parteneriat între Brutus și Koson, care să justifice baterea acestor monede de către primul.

A doua ipoteză importantă cu privire la identificarea emitentului și a locului baterii acestor piese deplasează discuția spre zona nord-dunăreană. Un rol important în orientarea acestei direcții de cercetare l-au jucat observațiile lui Bahrfeldt cu privire la prezența masivă a kosonilor în sudul Transilvaniei¹⁴⁴. La fel de importantă s-a dovedit menționarea în mai multe izvoare antice a unor antroponime asemănătoare celui din legendă. Iată fragmentele corespunzătoare din aceste izvoare: Horațiu, *Ode*, III, 8, 18 („Lasă grijile obștești despre Cetatea noastră/ Armata dacului Cotiso a pierit”)¹⁴⁵; *Scholia pseudoacronis*, III, 8, 18 („Armata dacului Cotiso a pierit. Cotiso este numele unui rege al dacilor, care fiind învins...”)¹⁴⁶; Suetonius, *De vita Caesarum*, LXIII, 4 („M. Antonius scrie că [August] a făgăduit-o pe Iulia mai întâi fiului său Antonius, apoi lui Cotiso/ Coson, regele geților, și că tot atunci, a cerut în schimb, în căsătorie, chiar pentru el pe fiica regelui”)¹⁴⁷; Florus, *Epitome*, II, 28, 18–19 („Dacii trăiesc nedezlipiți de munți. De acolo, sub conducerea regelui Cotiso, obișnuiau să coboare și să pustiască ținuturile vecine, ori de câte ori, Dunărea, înghețată de ger, își uea malurile”)¹⁴⁸.

Pe baza acestui fond documentar s-au purtat toate discuțiile cu privire la identificarea lui Koson de pe legendă cu un omonim nord-dunărean. Izvoarele antice amintesc un rege Cotiso (în aparență, la unison, cu excepția uneia din variantele lui Suetonius), în vreme ce mărturia numismatică (Koson) este foarte apropiată, dar nu identică, ceea ce ar fi clarificat definitiv lucrurile. Pornind de la aceste constatări, opiniile specialiștilor nu coincid, o parte dintre ei considerându-l pe Cotiso un personaj distinct de antroponimul atestat pe monede, iar ceilalți acceptând identitatea celor două personaje. Fiecare din cele două opțiuni are variantele ei, pe care le vom rezuma în fiecare dintre cazuri.

Primul care propune o distincție clară între cele două personaje, pe criterii filologice, este A. von Premerstein: regele Coson (din versiunea corectă a lui Suetonius) nu este același personaj cu regele dac Cotiso; menționat în alt context istoric de Horațiu și Florus, acesta din urmă era cu 10–15 ani mai în vârstă decât primul¹⁴⁹. Istoriografia autohtonă a preluat această idee, modificându-i anumite aspecte¹⁵⁰. În general, cele două mărturii îl localizează pe Cotiso în zona Banatului și Olteniei, ca un posibil moștenitor al uneia din cele patru – cinci părți teritoriale apărute după moartea lui Burebista¹⁵¹.

¹⁴¹ O. Iliescu, *op. cit.*, p. 203–208.

¹⁴² C. M. Petolescu, *Comoara regelui Koson*, p. 7.

¹⁴³ I. Winkler, *op. cit.*, p. 183.

¹⁴⁴ M. Bahrfeldt, *op. cit.*, p. 5; concluziile numismatului german reiau, cu argumente, unele constatări mai vechi ale lui J. F. Neigebauer (*Alcune medaglie d'oro della collezione Esterhassi ed osservazioni sulle monete conosciute sotto il nome di ΚΟΣΩΝ*, în *Memorie numismatiche von D. Diamilla*, Roma, 1847, p. 124, *apud* M. Bahrfeldt, *op. cit.*, p. 6–7).

¹⁴⁵ Vl. Iliescu, V. C. Popescu și Gh. Ștefan (ed.), *Izvoare privind istoria României*, I, București, 1964, p. 209.

¹⁴⁶ *Ibidem*, p. 213.

¹⁴⁷ *Ibidem*, p. 517.

¹⁴⁸ *Ibidem*, p. 525.

¹⁴⁹ A. von Premerstein, *Der Daker- und Germanensieger M. Vinicius (Cos. 19 v. Chr.) und sein Enkel (Cos. 30 und 45 n. Chr.)*, în *JÖAIW*, 29, 1935, p. 66–67. Această ipoteză a fost imediat acceptată de A. Stein în *PIR*², C 1536.

¹⁵⁰ Cel care preia această teorie, în ciuda caracterului ipotetic menționat de autor, este C. Daicovicu, *La Transilvanie dans l'antiquité*, București, 1945, p. 50, n. 1.

¹⁵¹ Idem, în *Istoria României*, I, București, Editura Academiei, 1960, p. 290.

În schimb, opiniile asupra identității lui Koson au oscilat foarte mult. H. Daicoviciu l-a considerat un rege care stăpânește în Muntenia, pe baza mențiunilor lui Suetoniu despre „regele get Coson”¹⁵². Activitatea lui politică pare să fi fost destul de sinuoasă; inițial e de partea lui Brutus la Philippi, primind monedele de aur în schimbul sprijinului militar; ulterior, va fi iertat de Octavianus, cu care ajunge în relații amicale, prezumtiv matrimoniale, după Suetonius¹⁵³. Alți cercetători l-au plasat pe acest enigmatic personaj în Transilvania, considerându-l urmașul direct al lui Burebista, în condițiile în care lista de regi a lui Iordanes nu este suficient de credibilă¹⁵⁴, iar Deceneu, deschizătorul listei dinastice pentru interregnumul Burebista-Decebal, nu ar fi cumulat ambele funcții, ci doar pe cea de mare preot¹⁵⁵. Aceiași autori complică inexplicabil problema, prin plasarea lui Cotiso în calitate de urmaș al lui Koson în Transilvania. Un punct de vedere mai nou, destul de greu de argumentat, îl identifică pe Coson din legenda monedelor de aur cu tatăl lui Burebista, rezident în Argedava, unde l-ar fi vizitat Acornion¹⁵⁶.

În general, istoricii s-au dovedit adevărați distincții care s-a făcut între cele două personaje. De cealaltă parte s-au situat soluțiile venite mai ales dinspre mediul numismatic autohton, care susțin identitatea lui Coson /Cotiso¹⁵⁷. Premisa acestor ipoteze a reprezentat-o concentrarea descoperirilor de monede de tip koson în zona cetăților dacice din Munții Orăștiei, fapt care a atras după sine explicarea baterii lor în acest areal. Emitentul este un dinast local, Coson, menționat de izvoare și sub forma Cotiso, care dispune de materia primă, motivația și autoritatea necesare emiterii acestor monede¹⁵⁸. Au existat opinii care au apreciat această activitate ca fiind independentă, altele punând-o în legătură cu prezența lui Brutus în Balcani¹⁵⁹.

În ceea ce privește identificarea numelui din legendă, credem că o disociere a celor două antroponime, cunoscute din surse diferite, ar complica problema. Abordări mai puțin rigide a textelor literare antice susțin cu argumente această perspectivă. Astfel, existența unei variante diferite în manuscrisele lui Suetoniu, în care Cotiso e înlocuit cu Coson, a permis deja o primă asociere a acestuia cu omonimul său de pe monedele din Transilvania. Încă de la începutul secolului, M. Bahrfieldt remarcă existența unor versiuni ale operei lui Suetonius, care poartă în locul cuvintelor *Cotisoni getarum regi*, formula *Cosoni getarum regi*¹⁶⁰. Stabilirea variantei corecte s-a realizat, parțial, prin contribuțiile lui H. Daicoviciu¹⁶¹. Examinarea textelor lui Suetonius a relevat că grafia *Cosoni* apare în versiunile mai vechi. Primul dintre ele, Memmianus, datat în secolul IX, e prima copie păstrată a operei lui Suetonius. El se inspiră, totuși, din exemplarul de la Fulda (un arhetip unic, pierdut din păcate)¹⁶²; al doilea manuscris ca vechime (cu aceeași grafie), provine din secolul XI (Gudianus, 268), având aceeași sursă de inspirație ca precedentul. Versiunile ulterioare – Vaticanus 1904 (secolele XI–XII), Laurentianus 68, 7 (secolele XI–XII), Parisinus 5801 (secolul XII), Laurentianus 66, 39 (secolul XII) și Montepessulanus 117 (secolul XII) – sunt copii ale unui manuscris pierdut, diferit de exemplarul de la Fulda¹⁶³. Existența a două surse independente (și cele mai vechi totodată) pentru copiile ulterioare ale operei lui Suetonius, care au grafia *Cosoni*, înclină spre verosimilitatea acestei lecturi, în ciuda unor contaminări și modificări care au putut interveni ulterior. De partea cealaltă, grafia *Cotisoni* se găsește numai pe trei manuscrise din secolul al XII-lea (Parisinus 6116, Parisinus 5802, Regius Londinensis 15.C.III) și pe două din secolul următor (Suessionensis 19 și Regius Londinensis 15.C.IV)¹⁶⁴. Toate sunt copii destul de târzii, având la bază reproduceri după unele din manuscrisele cu grafia *Cosoni*; valoarea lor e mediocră, abundând în

¹⁵² H. Daicoviciu, *Coson sau Cotiso?*, în *ActaMN*, 2, 1965, p. 107–110; idem, *Dacia de la Burebista la Decebal*, Cluj, 1972, p. 108–109; tot un rege get din Muntenia îl consideră și L. Morawiecki, *Zlote monety KOΣΩN*, în *WN*, 31, 1987, 1–2 (119–120), p. 52–58 și 59.

¹⁵³ Avem toate motivele să considerăm relatarea lui Suetonius drept un pamflet (cf. Em. Condurachi, *Cu privire la raporturile dintre Augustus și Cotiso*, în *Studii*, 1, 1948, p. 230–234); pe o poziție contrară se plasează R. Vulpe (cf. *Din istoria Dobrogei*, II, *Romanii la Dunărea de Jos*, București, 1971, p. 32, n. 31).

¹⁵⁴ M. Babeș, *Puncte de vedere referitoare la o istorie a Daciei preromane*, în *SCIVA*, 25, 1974, 2, p. 222–225.

¹⁵⁵ N. Gostar, *Dinaștii daci de la Burebista la Decebal*, în *SCIVA*, 35, 1984, 1, p. 47–48; N. Gostar, V. Lica, *Societatea geto-dacică de la Burebista la Decebal*, Iași, 1984, p. 56.

¹⁵⁶ C. C. Petolescu, *Dacia și Imperiul Roman. De la Burebista până la sfârșitul antichității*, București, 2000, p. 66.

¹⁵⁷ C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, p. 361; O. Iliescu, *op. cit.*, p. 209; C. M. Petolescu, *Un tezaur de monede de aur de tip Koson*, p. 90; eadem, *Comoara regelui Koson*, p. 6.

¹⁵⁸ Acestea sunt concluziile studiilor menționate la nota anterioară.

¹⁵⁹ I. Winkler, *op. cit.*, p. 196–197.

¹⁶⁰ M. Bahrfieldt, *op. cit.*, p. 15.

¹⁶¹ H. Daicoviciu, *op. cit.*, în *ActaMN*, 2, 1965, p. 107–110.

¹⁶² Suétone, *Vies des douze césares*, 1, text établi et traduit par M. Ailloud, Paris, 1931, p. XLII.

¹⁶³ *Ibidem*, p. XLIII–XLIV.

¹⁶⁴ *Ibidem*, p. XLV.

greșeli și interpolări¹⁶⁵. În mod cert istoricul roman vorbește despre regele Coson. Sursa din arhiva imperială pe care a consultat-o spre a-și scrie biografiile redă, în mod corect, această formă (confirmată de monedele de aur, care nu au mai putut fi modificate).

În interpretarea celorlalte două izvoare antice care ne interesează, soluțiile propuse foarte recent de C. C. Petolescu pot fi acceptate. Folosirea de către Horațiu, sursa cea mai apropiată temporal de desfășurarea evenimentelor, a formei *Cotisoni*, e explicată de istoricul bucureștean printr-o licență poetică, impusă de ritmul hexametrului utilizat de poet. O altă cauză ar consta în intenția lui Horațius de a evita confuzia cu numele asemănător, din familia regală a odrizilor (*Cotyſ*), prin adăugirea unei silabe (*Co-tys/ Co-ti-so*)¹⁶⁶. Trăind într-o epocă ulterioară evenimentelor, Florus, istoric și poet contemporan cu Suetonius, va fi preferat forma utilizată de Horațiu (atunci când s-a inspirat), și nu cea folosită de Suetonius. Probabil, sub influența versului lui Horațiu va fi adoptată, în unele manuscrise târzii ale operei lui Suetonius, forma *Cotiso*¹⁶⁷. Acestea sunt cele mai noi argumente capabile să susțină identitatea Coson – Cotiso, ambele categorii de surse referindu-se la același personaj. Ne aflăm probabil în fața unui caz fericit, în care documentul numismatic confirmă mărturia literară.

În ceea ce privește originea acestui basileu, el a fost considerat get, pe baza mărturiilor lui Suetonius (autorul antic folosește această denumire, doar în acest caz, în rest preferând apelativul dac)¹⁶⁸. Dar afirmațiile respective sunt puțin filtrate de autor, rolul lui fiind acela de a culege izvoare și de a le selecta. De altfel, în pasajul respectiv, Suetonius ne spune explicit că el a preluat cele spuse de M. Antonius („*M. Antonius scribit...*”); mai departe, Suetonius nu mai face vreo referire la triumvir în legătură cu dacii. Nu există nici o indicație clară că Suetonius vrea să facă vreo distincție între geți și daci. Basileul respectiv poate la fel de bine să fie localizat în zona Orăștiei, după cum indică descoperirile de monede cu numele lui, fără a putea preciza dacă este sau nu vorba de un antecesor sau un succesor al lui Burebista. Simpla înscriere a numelui său pe monedele de aur ar sugera că se bucura de un real prestigiu în epocă.

Intervalul cronologic în care a domnit are foarte puține repere. Ca *terminus post quem* este acceptat momentul morții lui Burebista, considerat în general a fi anul 44 a.C.¹⁶⁹ Un alt reper ni-l oferă, indirect, Horațiu. Oda în care ni s-a păstrat informația referitoare la dispariția armatei dacului Cotiso este datată cu exactitate în anul 29 a.C.¹⁷⁰ Cei mai mulți cercetători au considerat acest an ca marcând dispariția regelui dac. Dar poetul latin nu face nici o referire concretă la moartea lui Cotiso, mai probabil fiind doar înfrângerea armatei sale¹⁷¹. În lipsa altor informații, putem plasa domnia acestui personaj în a doua jumătate a secolului I a.C., ținând cont de cele câteva repere de care dispunem.

Teza originii dacice a acestor piese beneficiază, în prezent, de cea mai mare credibilitate în studiile specialiștilor români¹⁷². Totuși, o sumară investigație critică a unora dintre elementele importante ale acestei construcții îndeamnă spre circumspecție în acceptarea rezultatelor obținute. Un prim argument observat încă din secolul al XIX-lea, îl reprezintă concentrarea descoperirilor de monede de tip koson în zona cetăților dacice din Munții Orăștiei¹⁷³. Reflexul imediat a fost acela de a localiza emiterea lor în această regiune, unde au apărut cele mai multe descoperiri de acest fel. Această regulă numismatică este perfect aplicabilă în cazul emisiunilor a căror finalitate o reprezintă introducerea lor într-un circuit economic. Dar există situații în numismatica antică, când emisiuni monetare ce nu sunt destinate schimburilor nu se regăsesc în zona de emisie sau în apropierea acesteia. Este cazul monedelor bătute cu motivație politică, care fac obiectul unor relații mai speciale, în care componenta economică joacă un rol secundar. Starea excelentă de conservare a majorității pieselor cunoscute¹⁷⁴, timpul foarte scurt în care se consideră a fi fost bătute¹⁷⁵, precum și faptul că

¹⁶⁵ *Ibidem*, p. XLVI.

¹⁶⁶ C. C. Petolescu, *op. cit.*, p. 67.

¹⁶⁷ *Ibidem*.

¹⁶⁸ H. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 109.

¹⁶⁹ Pe bază de argumente, Vl. Iliescu respinge această dată (cf. Vl. Iliescu, *Până când a domnit Burebista?*, în *SCIIVA*, 32, 1981, 1, p. 67–75).

¹⁷⁰ Vl. Iliescu, V. C. Popescu și Gh. Ștefan (ed.), *op. cit.*, I, p. 213.

¹⁷¹ Acest punct de vedere e susținut de R. Gandewa, *Occidit Daci Cotisonis agmen* (*Hor. C. III 8, 18*), în *Actès du II Congrès International de Thracologie* (Bucarest, 4–10 septembrie 1976), II, București, 1980, p. 105–113.

¹⁷² Avem în vedere, în special, studiile semnate de I. Winkler, C. Preda, O. Iliescu și C. M. Petolescu, citate de-a lungul expunerii.

¹⁷³ J. F. Neigebauer, *op. cit.*, p. 124.

¹⁷⁴ Piese provenind din tezaurul de la Târșea-Luncani sunt excelent conservate (cf. C. M. Petolescu, *Un tezaur de monede de aur de tip Koson*, p. 87).

singurele descoperiri sigure sunt depozitele, arată că aceste monede nu au participat la o circulație monetară reală. E mult mai probabilă încadrarea lor în rândul emisiunilor excepționale care au făcut obiectul unor relații speciale, de natură politică, între doi parteneri.

Într-un remarcabil studiu consacrat monedelor de tip koson, I. Winkler a identificat un număr relativ mic de piese cu particularități stilistice existente în colecțiile muzeelor din Odorhei, Deva sau Budapesta¹⁷⁶. Existența unei degradări stilistice, care se manifestă prin maniera de gravare a literelor și de executare a figurilor, precum și ștanțarea acentrată a multor piese, arată, potrivit autoarei, că monedele respective n-au fost emise într-un mediu de cultură greco-romană, ci în cel al monetăriei geto-dace¹⁷⁷. Opiniile numismatei clujene asupra acestei probleme le-am dezbătut pe larg, în contextul discuției referitoare la iconografia monedelor de tip koson. Într-adevăr, cea mai plauzibilă pare a fi ipoteza falsificării unei părți infime a acestor piese, la o dată ulterioară, în monetăriile autohtone.

În contextul discuției asupra emisiunilor romane republicane descoperite pe teritoriul Daciei, ipoteza relativ recentă propusă de O. Iliescu cu privire la originea monedelor de tip koson încearcă a le plasa în sfera creației geto-dace¹⁷⁸. Numismatul bucureștean încadrează aceste emisiuni în procesul mai general al numismaticii geto-dace de tip roman republican. Principalele aspecte ale acestui fenomen numismatic sunt relativ bine cunoscute¹⁷⁹. În general, întreaga discuție a pornit de la necesitatea explicării încetării emiterii vechilor tipuri monetare (dace) într-un anumit context istoric și a cantității foarte mari de monede romane republicane descoperite în Dacia. Astfel, s-a apreciat că monetăria geto-dacă nu încetează, ci își modifică activitatea, schimbând moneda copiată: de la tetradrahmele lui Filip al II-lea se trece la denarul roman republican¹⁸⁰. Acest eveniment, având și reverberații politice, debutează în cel de al treilea deceniu al secolului I a.C.; la jumătatea secolului I p.C. se schimbă moneda copiată, denarul republican fiind înlocuit de cel imperial¹⁸¹. Acceptând aspectele construcției de mai sus, O. Iliescu încearcă să includă emisiunile de tip koson în acest cadru numismatic, reluând vechile argumente, adaptând situația generală la un caz particular.

Studiul descoperirilor de emisiuni romane republicane a permis recunoașterea printre acestea a celor doi denari ce au servit drept prototip pentru monedele de tip koson. Astfel, un singur denar al lui Q. Pomponius Rufus (destul de rar la Roma) apare în componența unui tezaur monetar descoperit la Tunși-Țicleni, căruia îi oferă chiar un *terminus post quem*¹⁸². În schimb, denarul emis de Brutus apare într-o descoperire izolată și în alte 19 tezaure monetare, datate de-a lungul unui secol și acoperind aproape întreg teritoriul României¹⁸³. Mai mult, după cum se constată, aceeași piesă provenind de la Brutus a fost imitată în spațiul nord-dunărean: într-un tezaur descoperit la Breaza-Lisa e semnalată prezența a două copii identice ale acestui denar, considerate de editorii tezaurului ca posibile creații locale¹⁸⁴. Un argument important în a considera kosonii monede de tip roman, dar de fabricație locală îl constituie apariția, într-un tezaur de la Târgu-Ocna, a unei imitații, combinând aversul denarului lui Brutus cu reversul unui alt denar¹⁸⁵.

Punctul de plecare al acestei argumentații – existența unui asemenea cadru monetar, bine însușit în Dacia, trebuie abordat cu precauție. Principalele rezerve formulate la adresa ipotezei existenței denarului dacic au fost sistematizate de V. Mihailescu-Bîrliba¹⁸⁶. Succinta examinare doar a unora dintre ele pune sub semnul întrebării veridicitatea acestui fenomen monetar sau necesită revizuirea unora dintre aspectele lui esențiale. Astfel, apreciind dreptul monetar ca un atribut al suveranității, încălcarea lui ar fi însemnat un *cassus belli*; el

¹⁷⁵ C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, p. 354.

¹⁷⁶ I. Winkler, *Der Goldmünzenverkehr in Dazien*, în *Musaica*, 17, 1966, p. 40–41; eadem, *Considerații despre moneda „KOSON”*, p. 175–178 și 182.

¹⁷⁷ *Ibidem*, p. 182.

¹⁷⁸ O. Iliescu, *op. cit.*, p. 185–214.

¹⁷⁹ Bibliografia acestei probleme este destul de vastă, ea necesitând o tratare separată; amintim câteva repere: M. Macrea, *Monetele din cetatea dacă de la Costești*, în *AISC*, 2, 1933–1935 (1936), p. 162 și urm.; N. Lupu, *Die Münze in der dakischen Burg von Tilișca*, în *Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, 7, 1964, 1, p. 24; B. Mitrea, *Moneda republicană romană și unitatea lumii geto-dacice*, în D. Berciu (ed.), *Unitate și continuitate în istoria poporului român*, București, 1968, p. 61 și urm.; C. Preda, *op. cit.*, p. 345–352; M. Chițescu, *op. cit.*, p. 52–62 ș.a.

¹⁸⁰ C. Preda, *op. cit.*, p. 346–348.

¹⁸¹ M. Chițescu, *op. cit.*, p. 59–61.

¹⁸² *Ibidem*, p. 308, n. 131.

¹⁸³ *Vezi infra*, n. 29.

¹⁸⁴ Gh. Poenaru Bordea, C. Știrbu, *Tezaurul de denari romani republicani și de la începutul Principatului descoperit la Breaza, comuna Lisa (jud. Brașov)*, în *SCN*, 5, 1971, p. 268, nr. 50–51 și p. 277.

¹⁸⁵ M. Chițescu, *op. cit.*, p. 318, nr. 96.

¹⁸⁶ V. Mihailescu-Bîrliba, *op. cit.*, p. 96–98.

ar fi existat atât în interior – unde șefilor de trib le este interzisă moneda proprie, cât și în exterior – copierea monedei celui mai puternic stat al vremii¹⁸⁷. Pe de altă parte, pătrunderea denarului roman în Dacia se poate documenta masiv abia în a doua jumătate a secolului I a.C. Acest lucru este confirmat de situația descoperirilor din așezări¹⁸⁸, dar și de raporturile cronologice cu celelalte emisiuni monetare. Avem în vedere emisiunile geto-dacice a căror cronologie, reevaluată în lumina noilor interpretări, trebuie coborâtă în a doua jumătate a secolului I a.C.¹⁸⁹, ceea ce ar decala destul de mult data pătrunderii denarilor la nordul Dunării. Repercusiunile acestor considerații se extind și asupra ipoteticei monetării de tip roman republican, al cărei debut trebuie mult coborât, chiar la o dată ulterioară celei în general admise pentru emiterea kosonilor (44–29 p.C.).

Chiar și admitând vechile datări ale monetării locale de tip roman, soluțiile propuse de O. Iliescu sunt greu de acceptat. Descoperirea prototipurilor acceptate pentru monedele de tip koson în Dacia – într-o proporție care reflectă cantitatea de monedă emisă la Roma – nu presupune și familiarizarea localnicilor cu acestea în epocă. La fel, apariția doar a uneia dintre aceste piese printre imitațiile locale (sau presupuse) și combinațiile hibride se explică doar prin frecvența ridicată a acestor emisiuni datorate lui Brutus. Carența interpretărilor oferite de autor derivă din considerarea monedelor de tip koson ca simple emisiuni locale hibride. Această ultimă categorie monetară din spațiul nord-dunărean a apărut ca o inițiativă a unor particulari. Descoperirile de acest tip sunt infime, raportate la masa de piese romane considerate a fi imitate și copiate¹⁹⁰, în timp ce baterea kosonilor se pare că se datorează unei puternice autorități emitente.

Analiza reprezentărilor de pe monedele de tip koson a evidențiat o componentă intenționată în realizarea iconografiei. Gravorul a introdus și a eliminat unele elemente cu o motivație precisă, acționând într-o manieră intenționată. Tocmai acest aspect pare a lipsi total în cazul emisiunilor hibride de tip roman fabricate în Dacia, în rândul cărora au fost incluse și monedele de tip koson. Nu există suficiente argumente, în actualul stadiu al cercetărilor, care să permită circumscrierea kosonilor fenomenului monetar de tip roman, care s-ar petrece în Dacia preromană. Apariția unei legende în limba greacă pe o piesă emisă într-un mediu barbar ar fi trebuit să reprezinte un dificil obstacol în calea susținătorilor acestei teorii. Din păcate, acest aspect al numismaticii a fost tratat cu ușurință, fiind considerate suficiente reamintirea prezenței unor litere sau grupe de litere grecești pe blocurile de piatră din Munții Orăștiei¹⁹¹, ori filelenismul regelui Burebista, al cărui interes pentru cetățile grecești de la Marea Neagră¹⁹² este bine cunoscut. O analiză realistă a datelor de care dispunem în acest moment relevă o cunoaștere sporadică și o folosire cu totul ocazională a scrisului de către geto-daci. Ei au ajuns să cunoască scrisul, fără a ajunge la necesitatea obiectivă de folosire a lui¹⁹³. Emisiunile de inspirație Filip al II-lea, având pe avers legenda ΔΥΟΗΣ, în care M. Gramatopol înclină să vadă numele „unei căpetenii de trib dace”¹⁹⁴ nu pot fi considerate de sorginte locală. E posibil ca inscripția să redea o combinație de litere fără sens, iar dacă se va dovedi că avem de-a face cu un nume, atunci el trebuie căutat în lumea celtică¹⁹⁵. La fel, existența unor piese romane, probabil de fabricație locală, unde unele litere ale alfabetului latin sunt înlocuite cu altele cu caracter grecesc¹⁹⁶, nu reprezintă un antecedent valabil pentru emisiunile de tip koson.

Întreaga evoluție a numismaticii nord-dunărene în perioada preromană nu oferă nici un exemplu în care să admitem folosirea conștientă a legendei. Putem vorbi de un stadiu al fenomenului monetar pe care localnicii nu l-au atins în această perioadă. În aceste condiții e dificil să acceptăm caracterul excepțional al unei astfel de emisiuni. Alte probleme care nu beneficiază încă de o clarificare suficientă, precum cea a provenienței aurului sau cea a nominalului monedelor de tip koson, îngreunează și mai mult atribuirea acestor piese numismaticii autohtone. Analiza succintă a principalelor argumente utilizate de susținătorii acestei teorii face puțin probabilă emiterea acestor piese la nordul Dunării. Contextul numismatic din acest areal, la o dată în general acceptată pentru baterea kosonilor, nu susține apartenența lor la această secvență monetară. Dimpotrivă, toate caracteristicile monedelor de tip koson resping o asemenea opinie. Există prea multe

¹⁸⁷ *Ibidem*.

¹⁸⁸ *Ibidem*, p. 99–113.

¹⁸⁹ *Ibidem*, p. 81.

¹⁹⁰ M. Chițescu, *op. cit.*, p. 316–319.

¹⁹¹ I. Winkler, *op. cit.*, p. 186.

¹⁹² C. Preda, *op. cit.*, p. 361; C. M. Petolescu, *Comoara regelui Koson*, p. 8.

¹⁹³ M. Babeș, *op. cit.*, p. 235.

¹⁹⁴ M. Gramatopol, *Iconografia monetară dacică autohtonă*, în *RevMuz*, I, 1969, p. 23–32; idem, *Arta monedelor geto-dacice*, București, 1997, p. 59.

¹⁹⁵ C. Preda, „Monede dacice din bazinul Oltului mijlociu” sau falsuri moderne?, în *SCN*, 5, 1971, p. 248.

¹⁹⁶ C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, p. 361.

particularități – nominalul, legenda și metalul – care nu se regăsesc, cel puțin în formă incipientă, în numismatica geto-dacă a acestei perioade. Numărul destul de mare al elementelor distinctive între cei doi termeni ai comparației (kosonii și monetăria geto-dacă), îndeamnă către circumspecție și reevaluare critică în viitoarele studii care vor aborda această perspectivă.

Ultima din cele trei ipoteze pe care ne-am propus să le dezbaterem în studiul de față admite baterea monedelor de tip koson în arealul nord-pontic, mai precis la Olbia. Principalul argument, pe care susținătorii acestei construcții l-au utilizat, a fost descifrarea inițialelor orașului (OAB) din monogramă¹⁹⁷. Așa cum am specificat anterior, această descifrare nu poate fi admisă, cel puțin în cazul variantei simplificate de monogramă de pe monedele de tip koson. Un alt argument, mai puțin dezbătut, ține de frecvența cu care cetatea olbiană și-a asumat emiterea unor monede pentru diverse autorități, de natură etnică diversă, din zonă, în cadrul unor relații politice complexe. Astfel de exemple sunt destul de numeroase. Pentru secolul al II-lea a.C., amintim monedele din bronz ale regelui scit Skyluroș¹⁹⁸; într-o etapă ulterioară, la mijlocul și în a doua jumătate a secolului I a.C., sunt atestate monedele regilor sciți Farzoios și Inismeus¹⁹⁹. Pe baza celor câteva exemple s-a presupus că o astfel de relație poate explica și baterea monedelor de tip koson la Olbia. Antroponimul din legendă ar reda, în acest caz, numele unui rege de origine necunoscută, care a întreținut raporturi, de natură neprecizată, cu cetatea olbiană. Este foarte interesant să observăm că, în majoritatea cataloagelor de licitație, monedele de tip koson încă sunt atribuite unui rege scit, fiind considerate a fi fost bătute la Olbia.

Un indiciu încă insuficient exploatat în discuțiile privind originea kosonilor, pare să-l reprezinte asocierea lor, în majoritatea descoperirilor cunoscute, cu monede de aur, provenind de la Lyshimach²⁰⁰. Din păcate, cele mai multe piese de acest fel au fost dispersate sau distruse în epocă, iar documentele care ne-au parvenit păstrează doar descrierea generală a tipului monetar²⁰¹, ceea ce face aproape imposibilă cercetarea lor la nivelul actual al cunoștințelor. Această situație a favorizat interpretări diverse asupra naturii acestor monede descoperite în spațiul intracarpatic.

Foarte recent, C. Preda propune o interpretare foarte interesantă a acestor piese²⁰². Numismatul bucureștean readuce în discuție cele trei monede inedite din tezaurul de la Baia Mare, având iconografie asemănătoare cu piesele antice de tip Lysimach, dar cântărind 32,33 g, 34,86 g și 34,90 g. În momentul publicării, monedele au fost considerate tetrastateri (inediți), bătuți de regele Traciei la Pergamum²⁰³. Un studiu ulterior al lui O. Iliescu a clarificat ineditul numismatic. Pe bază de documente, ce se înșiră de la 1566 până la 1759, autorul a demonstrat că piesele respective au fost contrafăcute în unele monetării din Transilvania, sub impactul pe care descoperirile marilor tezaure antice (cu piese originale de tip Lysimach) l-au avut în epocă. Aceste contrafaceri medievale erau utilizate în viața cotidiană ca piese de uz intern, fiind bătute pe picior de ducat și valorând de la 2 până la 100 de ducați, în funcție de greutate²⁰⁴.

Pornind de la considerațiile de mai sus, C. Preda extinde prezumția falsurilor medievale asupra tuturor descoperirilor de tip Lysimach din Transilvania²⁰⁵. Există unele rezerve în acceptarea acestei noi ipoteze.

¹⁹⁷ B. V. Head, *op. cit.*, p. 289; ulterior, acest punct de vedere a fost susținut și de A. Alföldi, *Zur Geschichte des Karpatenbeckens im I. Jahrhundert v. Chr.*, în *Archivum Europae Centro-Orientalis*, 7, 1942, 1–2, p. 19, n. 71.

¹⁹⁸ G. Severeanu, *Le statère d'or de Pharsoios*, în *BSNR*, 19, 1924, 49–50, p. 9.

¹⁹⁹ *Ibidem*, p. 9–10; V. Grosu, *Sarmații în spațiul geto-dacic răsăritean*, în *ArhMold*, 18, 1995, 181–182; idem, *Regatul lui Farzoios și Inismeus*, în *ArhMold*, 19, 1996, p. 247–250.

²⁰⁰ Mii de piese cu iconografie specifică monedelor lui Lysimach provin din tezaurele descoperite în secolul al XVI-lea și la începutul secolului al XIX-lea (cf. I. Winkler, *op. cit.*, p. 188–194).

²⁰¹ Istoricul italian Ascanio Centorio descrie astfel monedele provenind dintr-o descoperire din secolul al XVI-lea: “era da un latto la imagine di Lisimaco, e dalla’altro una uittoria” (Ascanio Centorio degli Hortensii, *Commentarii della guerra di Transilvania*, Ferrari, 1566. Con un saggio introduttivo di L. Galdi, riproduzione fotografica, Budapest, 1940, p. 198, apud I. Winkler, *op. cit.*, p. 189–190).

²⁰² C. Preda, *Ein neuer Vorschlag zur Chronologie der Koson-Münzen*, p. 560–561; idem, *Istoria monedei în Dacia preromană*, p. 232–233.

²⁰³ E. Chirilă, O. Bandula, *Tezaurul monetar de la Baia Mare*, Baia Mare, 1966, p. 4–5 și 34; B. Mitrea, *Descoperiri recente și mai vechi de monede antice și bizantine în Republica Socialistă România*, în *SCIV*, 18, 1967, 1, p. 189 și 191; idem, *Découvertes récentes et plus anciennes de monnaies antiques et byzantines en Roumanie*, în *Dacia, N. S.*, 11, 1967, p. 377–379.

²⁰⁴ O. Iliescu, *Les “tétrastatères” de Lysimaque, trouvés à Baia Mare*, în *StCl*, 10, 1968, p. 87–93 (pentru documentele medievale care amintesc de astfel de contrafaceri, cf. P. Gyulai, *Expresia “bani păgâni” în documente din secolul al XVI-lea*, în *ActaMN*, 6, 1969, p. 553–555).

²⁰⁵ C. Preda, *Istoria monedei în Dacia preromană*, p. 232.

Insistăm asupra faptului că toate documentele cunoscute (și studiate) care amintesc despre lisimacheii medievali²⁰⁶ sunt posterioare momentului apariției marelui tezaur de pe valea râului Strei. Doar originalele antice, descoperite în cantități impresionante și cu un puternic impact asupra colecționarilor din epocă au putut servi ca prototip pentru baterea unor piese precum cele din tezaurul de la Baia Mare. Falsurile medievale, apărute ulterior, în directă relație cauzală cu acest eveniment, trebuie să fi fost mult reduse cantitativ, având un caracter strict privat²⁰⁷. Pe baza descrierii acestora putem reconstitui, destul de exact, tipul monetar antic imitat. Se pare că e vorba de o monedă pseudolysimach, emisă la Pergamum după moartea regelui trac (post 281 a.C.), fiind o emisiune orășenească și nu una regală²⁰⁸. Pe firul reconstrucției logice a evenimentelor monetare din epocă, putem presupune apartenența monedei identificate mai sus la unul din marile tezaure descoperite în Transilvania în secolele XVI–XVII.

Tot din spațiul intracarpatic provine un stater asemănător, cu efigia lui Lysimach, care a făcut parte din colecția Gh. Tătărescu, descoperit prin 1932–1933 la Sarmisegetusa Regia, în condiții care, din păcate, nu au putut fi precizate²⁰⁹. Piesa a fost bătută la Lysimacheia, fiind vorba tot despre o emisiune postumă, dar fără a se putea realiza o datare mai precisă²¹⁰.

O altă piesă cu iconografie asemănătoare se pare că a făcut parte din colecția unui pasionat de antichități din secolul al XIX-lea. Ea a fost donată inițial Muzeului Ardealului, pierzându-i-se urma în timp. Din fericire, s-a păstrat manuscrisul conținând inventarul obiectelor donate. Moneda care ne interesează beneficiază de o descriere foarte amănunțită, pe baza căreia am încercat o identificare mai precisă²¹¹. Se pare că este vorba de un stater postum de la Lysimach emis în monetăriile orașelor de pe coasta de vest a Mării Negre, cel mai probabil la Tomis. O asemenea interpretare a piesei este susținută de prezența pe revers a unui trident ornat cu delfini („ad pedes tridens, cum quattor delphinis”), a inițialelor orașului emitent sub tronul Atenei („intra sellam TO”) și a literelor sau monogramelor indicând numele magistratului însărcinat cu supravegherea baterii monedei respective („in area [...] monograma ΘEM”)²¹².

Cronologia acestor piese a fost corelată de majoritatea numismaților care au consacrat studii monetăriilor vest-pontice, cu episodul războaielor mithridatice. Autoritatea regelui Pontului asupra orașelor grecești (printre care, Histria, Callatis, Tomis și Byzantion) a determinat în plan monetar reluarea emisiunilor de stateri de tradiție și influență din direcția Byzantionului, din secolele III-II a.C. Aceste monede, cu greutate redusă (un etalon attic diminuat) și stil inferior (local) au fost bătute într-o perioadă scurtă de timp, jucând rolul unor emisiuni excepționale destinate plăților necesare recrutării de mercenari (getici și pontici) pentru

²⁰⁶ Horváth Tibor Antal, *Adalékok a tizes aranyak forgalmához* în *Numizmatikai Közlöny*, LX–LXI, 1961–1962, p. 54–56 și 104.

²⁰⁷ O. Iliescu, *op. cit.*, p. 93.

²⁰⁸ O tetradrahmă asemănătoare, cu semilună în exergă și sigla Γ în câmpul stâng a fost emisă la Pergamum, între anii 287/6–282 a.C. (M. Thompson, *The Mints of Lysimachus*, în C. M. Kraay and G. K. Jenkins (ed.), *Essays of Greek Coinage presented to Stanley Robinson*, Oxford, 1967, p. 180, nr. 229); staterii de acest fel nu figurează printre emisiunile acestui atelier sub autoritatea lui Lysimach, fiind considerați emisiuni postume.

²⁰⁹ Piesa a fost publicată de O. Iliescu, *Cabinetul numismatic*, în *Caiet selectiv de informare asupra creșterii colecțiilor Bibliotecii Academiei R.P.R.*, ianuarie – iunie 1961, p. 386–387, nr. 38; o publicare mai recentă a piesei, însoțită de ilustrație, apare la același autor (*Lysimah de aur, găsit la Sarmisegetusa Regia*, în *Apulum*, 10, 1972, p. 655).

²¹⁰ O tetradrahmă asemănătoare, având ca simbol capul de leu din față și monograma ΘE, emisă la Lysimacheia, între anii 297/6–282/1 a.C., apare la M. Thompson, *op. cit.*, p. 169, nr. 15.

²¹¹ I. Winkler, *Note despre colecția monetară a lui Dániel Lészay*, în *SCN*, 3, 1960, p. 454; iată datele referitoare la această monedă, conținute în manuscris: “Av/ Caput Lysimachi diadematum, cum cornu arietino; Rv/ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΛΥΣΙΜΑΧΟΥ. Pallas sellae insidens cum hasta, sinistro scuto innitur, ad pedes tridens, cum quattuor delphinis, in area pilum, hastae et monogramma ΘEM; intra sellam TO; pendet 2 ½ ducat s. grana 116; Repertus in monte Muncsél 4 horas ab opp. Szászváros distante ão 1801–2”.

²¹² K. Regling, în B. Pick, K. Regling, *op. cit.*, I/2, p. 591, 606–607 și nr. 2471–2486 (pentru monograma ΘEM, vezi nr. 2480); Gh. Poenaru Bordea, *Le trésor de Mărășești. Les statères en or des cités du Pont Gauche et le problème des relations avec le monde grec et les populations locales aux IVe-Ier siècles av. n. è.*, în *Dacia, N.S.*, 18, 1974, p. 109, nr. 87–88; O. Iliescu, *Les débuts du monnayage en or à Tomis*, în *NAC*, 14, 1985, p. 153–157; idem, *Sur un pseudolysimaque frappé à Tomis*, în *NAC*, 27, 1998, p. 151–159; F. de Callataÿ, *Les derniers statères posthumes de Lysimaque émis à Istros, Tomis et Callatis*, p. 40–41 (monograma ΘEM este cel mai des întâlnită pe emisiunile tomitane); idem, *L’histoire des guerres mithridatiques vue par les monnaies*, p. 141–142; idem, *Recueil quantitatif des émissions monétaires hellénistiques*, Wetteren, 1997, p. 55 (pentru o identificare diferită a piesei vezi C. Preda, *Istoria monedei în Dacia preromană*, p. 110).

armata lui Mitridates al VI-a Eupator, în scopul de a susține efortul de război contra romanilor²¹³. Există unele opinii care extind data finală a acestui proces monetar chiar până în timpul campaniilor lui Burebista în Pont²¹⁴. Cele mai multe emisiuni de acest fel, înregistrate, provin din atelierul tomitan (142 exemplare; 29 stanțe de revers) care se pare că a jucat un rol important în viața politică și economică a acestei perioade²¹⁵. De fapt, potența monetară a acestui oraș este demonstrată și de prezența monedei analizate în spațiul intracarpatic. Pentru o încadrare mai precisă a acestei piese, de un real folos ne sunt însemnările păstrate în același manuscris, cu privire la data și locul descoperirii: “repertus in monte Muncél, 4 horas ab app. Száváros distante aō 1801–1802”²¹⁶. E foarte posibil ca moneda să fi aparținut unui tezaur cu stateri de tip Lysimach și Koson, descoperit la începutul secolului al XIX-lea în zona Munților Orăștiei. Spre această constatare ne conduc atât indicațiile spațio-temporale riguros consemnate de autor, cât și faptul că în respectiva colecție figurează o monedă de tip koson, înregistrată la poziția următoare ca având un loc de descoperire asemănător (“repertus cum multis sociis in monte Muncél”)²¹⁷.

Alți trei stateri postumi, de tip Lysimach, bătuți în orașele grecești din zona pontică (unul la Byzantion și doi la Tomis) există în colecțiile Muzeului de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca²¹⁸. E posibil ca moneda de pe inventarul manuscris al colecției Lészay să reprezinte una din cele două piese tomitane de mai sus, în condițiile în care această colecție pare să fi trecut direct și integral în patrimoniul Muzeului Ardelean²¹⁹. Din păcate, nu deținem nici o informație în legătură cu locul descoperirii acestor piese. Doar putem presupune, la fel cum procedează cel care le-a publicat, că, „indiferent de calea pe care au ajuns la muzeu, provin din împrejurimile capitalei lui Decebal”²²⁰.

Despre un lot de monede de tip Lysimach, care a aparținut cu siguranță unuia dintre depozitele care a trezit interesul autorităților austriece din Transilvania în aceeași perioadă, vorbește un alt document din epocă²²¹. Din păcate, descrierea pieselor este destul de sumară, ceea ce nu ne permite o identificare mai precisă a acestora.

Inventarierea, din surse diferite, a celor câteva monede de la Lysimach descoperite în zona intracarpatică susține caracterul antic, original al acestor piese. Toate piesele cunoscute sunt emisiuni postume, bătute în ateliere orășenești, într-un interval cronologic destul de larg (de la o dată *post* 281 a.C., acceptată pentru monedele emise la Lysimacheia, Pergamum și Byzantion, până în secolul I a.C., data staterilor de tip Lysimach din orașele din Pontul Stâng). În unele cazuri am încercat să probăm apartenența lor la marile tezaure de stateri de aur descoperite în secolele XVI și XIX și consemnate pe larg în documente.

Pentru spațiul nord-dunărean sunt consemnate câteva depozite importante de stateri postumi de tip Alexandru și Lysimach, provenind din diverse centre greco-macedonene. În general, ele au fost interpretate ca plăți regulate făcute de greci basileilor geți protectori, în virtutea unor acorduri (*homologia*)²²². Concentrarea lor în zona Carpaților de Curbură și în apropierea Nistrului, confirmă existența în aceste areale a unor puternice formațiuni politice geto-dacice la jumătatea secolului al II-lea a.C.²²³

²¹³ Acestea sunt, pe scurt, concluziile studiilor citate la nota anterioară.

²¹⁴ O. Iliescu, *Sur un pseudolysimaque frappé à Tomis*, p. 158.

²¹⁵ Gh. Poenaru Bordea, *Les statères ouest-pontiques de type Alexandre le Grand et Lysimaque*, în *RBNS*, 125, 1979, p. 49–51; idem, *À propos du Pont Occidental et du Bas-Danube à l'époque de Mithridate VI Eupator*, în *RBNS*, 145, 1999, p. 159 (cf. F. de Callataÿ, *L'histoire des guerres mithridatiques vue par les monnaies*, p. 148 și nota 28 și p. 150).

²¹⁶ I. Winkler, *op. cit.*, p. 454.

²¹⁷ *Ibidem*.

²¹⁸ R. Ardevan, *Monedele de aur antice și bizantine din Muzeul de Istorie a Transilvaniei*, în *BSNR*, 77–79, 1983–1985 (1986), 131–133, p. 242.

²¹⁹ I. Winkler, *op. cit.*, p. 451–452.

²²⁰ R. Ardevan, *op. cit.*, p. 239.

²²¹ I. Winkler, *Despre activitatea numismatică a lui Michael Pap Szathmári (1737–1812)*, în *SCN*, 3, 1960, p. 438; se pare că este vorba de cei 280 de galbeni predați de A. Popa monetăriei din Alba Iulia, la 12 martie 1803 (cf. S. Jako, *Date privitoare la cercetările arheologice de la Grădiștea Muncelului în anul 1803*, în *ActaMN*, 5, 1968, p. 434).

²²² O listă cu astfel de descoperiri vezi la C. Preda, *Istoria monedei în Dacia preromană*, p. 114 și Gh. Poenaru Bordea, *Coloniile grecești din Dobrogea. Emisiunile monetare*, în M. Petrescu-Dîmbovița, Al. Vulpe (coord.), *Istoria Românilor*, I, Ed. Enciclopedică, București, 2001, p. 562–569; pentru o astfel de interpretare a acestor tezaure, vezi A. Avram, *Pentru o fenomenologie a raporturilor dintre geți și greci*, în *Symposia Thracologica*, 7, 1989, p. 83–87; Gh. Poenaru Bordea, *Le trésor de Mărășești*, p. 125; C. Preda, *op. cit.*, p. 114.

²²³ *ISM*, I, 8 (Zalmodegikos); *ISM*, I, 15 (Rhemaxos); vezi și V. Mihailescu-Bîrliba, *op. cit.*, p. 76 și 82.

O componentă politică putem întrevădea și în cazul marilor tezaure de aur descoperite în Transilvania, a căror prezență aici se poate explica, cel mai probabil spre mijlocul secolului I a.C., când acest spațiu capătă o reală supremație politică la nordul Dunării. Aceste depozite pot fi interpretate ca plăți ale orașelor grecești, dar și ca prăzi luate de Burebista din vestul Pontului²²⁴. În oricare din cazuri, originea pontică a monedelor nu poate fi contestată; emisiunile postume bătute în alte centre greco-macedonene din aceste tezaure au ajuns în mediul getic doar prin intermediul orașelor din Pontul Stâng.

O particularitate a depozitelor din spațiul intracarpatic o reprezintă tipurile monetare care le compun: în toate descoperirile importante atestate, staterii pseudolysimach sunt asociați cu monede de tip Koson. Din această situație desprindem unele concluzii interesante. În primul rând, toate aceste tezaure sunt creații ale antichității; de altfel, caracterul antic al kosonilor era deja probat arheologic pentru descoperirea de la Tyras²²⁵. Caracterul aleatoriu al asocierii kosoni – pseudolysimachei în majoritatea descoperirilor cunoscute, pare contestat și de studiile metrologice ale lui O. Iliescu, care a demonstrat că ambele tipuri monetare au fost emise după un etalon ponderal grec (attic redus), specific orașelor grecești vest-pontice în secolul I a.C.²²⁶

Considerațiile de mai sus, dublate de o altă perspectivă asupra interpretării iconografiei și monogramei, pun într-o lumină nouă problema emitentului și a locului baterii monedelor Koson.

SUR L'ÉMISSION DES MONNAIES DE TYPE KOSON

RESUMÉ

Les émissions de type Koson tiennent une place particulière dans la numismatique dace, tenant compte du fait qu'elles contiennent des éléments appartenant aux différentes aires de civilisation. Les dernières études consacrées à ces émissions monétaires essaient les placer, d'une façon de plus en plus évidente, dans la sphère géto-dace de création. L'analyse des principaux arguments utilisés par les spécialistes qui soutiennent cette théorie fait peu probable leur émission au nord du Danube. Il s'agit d'un trop grand nombre de particularités: le nominal, la légende et le métal qui ne se retrouvent pas, au moins dans leur forme incipiente, dans la numismatique géto-dace de cette période-là. Il convient de signaler les plus récentes opinions de Constantin Preda qui voit dans les pièces de type Koson des créations médiévales.

On doit aussi ajouter que ces pièces sont associées en découvertes aux monnaies antiques de type Lysimach. Compte tenu du fait qu'on a déjà établi des contextes antiques pour certaines pièces isolées (Tyras) nous considérons qu'une telle hypothèse ne peut être avancée. L'étude iconographique des Kosons met en évidence que ces pièces ne reproduisent pas fidèlement l'iconographie des deniers romains, mais qu'ils s'inspirent seulement à un niveau primaire, superficiel, sous l'influence de certaines traditions iconographiques.

La nouvelle abordation stylistique est doublée de l'absence des symboles originaux. On doit chercher les corrélations dans un autre contexte monétaire, le plus probable dans l'aréal pontique, où les monnaies des cités grecques présentent des intéressantes analogies stylistiques avec les monnaies de type Koson. Il est bien possible que le monogramme mis sur certaines pièces ne représente qu'une marque de monétaire. On a identifié des sigles semblables sur des monnaies de Histria, particulièrement sur celles appartenant au trésor de Fedesti (tête d'Apollo). On peut avancer également l'idée que les deux types monétaires ont été frappés dans les mêmes ateliers monétaires, sous les yeux des mêmes magistrats monétaires. Dans la plupart des découvertes consignées en documents les monnaies de type Koson apparaissent associées aux posthumes de Lysimach frappés dans les cités grecques. Malgré le fait que seulement un peu nombre de pièces sont émises à l'ouest du Pont, toutes les monnaies posthumes de ce type ont voyagé dans les cités grecques (l'aréal gauche du Pont) avant d'arriver dans le milieu autochtone intracarpatic.

L'association de ces monnaies aux pièces de type Koson, dans la plupart de découvertes, indique une possible origine pontique pour ces émissions monétaires. D'ailleurs les études métrologiques ont prouvé que les deux types monétaires (Koson et pseudolysimaque) ont été émis après un étalon de poids grecque, propre aux cités grecques ouest-pontiques au Ier siècle av.J.-C.

Toutes ces considérations, doublées d'une nouvelle vue sur l'interprétation de l'iconographie et du monogramme, met en autre lumière ce problème de l'émitent et de la place de frappe des monnaies de type Koson.

²²⁴ Al. Suceveanu, *Viața economică în Dobrogea romană. Sec. I-III e. n.*, București, 1977, p. 14-15 ; idem, *Burebista și Dobrogea*, în E. Condurachi, D. Berciu, C. Preda (coord.), *2050 de ani de la fâurirea de către Burebista a primului stat independent și centralizat al geto-dacilor*, București, 1980, p. 71-75; Al. Suceveanu, Al. Barnea, *La Dobroudja Romaine*, București, 1991, p. 19.

²²⁵ V. Mihailescu-Bîrliba, *op. cit.*, p. 144, anexa II, nr. 224 (vezi și bibliografia).

²²⁶ O. Iliescu, *Sur les monnaies d'or à la légende ΚΟΣΩΝ*, p. 203-208.